

HATİBOĞLU MUHAMMED'İN FERAHNÂME ESERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME: BOSNA NÜSHASI ÖRNEĞİ*

AN EVALUATION ABOUT HATİBOĞLU MUHAMMED'S FERAHNÂME WORK: AN
EXAMPLE OF A BOSNIAN COPY

İsmail TAŞ**

ÖZ

Ferahnâme, Hatiboğlu'nun en büyük eseri olarak bilinmektedir. Hatiboğlu'nun hayatı ilgili bilgilere bu eser sayesinde ulaşılmıştır. Eser, 829 (1426) yılında tamamlanmıştır. *Ferahnâme*, Darîr'in *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* tercümesinden faydalanılarak kaleme alınmış bir hadis tercümesidir. Bu bakımdan *Ferahnâme*'de hadis tercümelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı hikâyelere, dinî ve ahlâkî öğütlere yer verirken namaz, oruç, hac, niyet, ihlas, cömertlik gibi konuları işleyerek hadislerle İslâm dininin esaslarını öğretmeyi amaç edinen nazma yer verilmiştir. Eser, 6091 beyitlik didaktik bir mesnevi şeklinde yazılmıştır. Bütün eser *fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün* vezniyle, mesnevî tarzında yazılmıştır, sadece bir yerinde *Mef'ûlü/fâ'îlâtü/mefâ'îlü/fâ'îlün* vezninde ve gazel tarzında kafiyelenmiş bir şiir görülmektedir.

Bir eserin nüshalarının çokluğu esere duyulan ilgiyi ve etki alanını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca, elde edilen yeni nüshalar dönemlerine göre değerlendirilmekle zaman içerisindeki dil değişimini de görme ve inceleme imkanı sunmaktadır. Çalışmamızda, Hatiboğlu Muhammed'in *Ferahnâme* eseri üzerinde yapılan çalışmalarda yer almayan, karşılaştırmalı incelemesine yer verilmeyen Bosna nüshasının değerlendirilmesine yer verilmiştir. Özellikle, *Ferahnâme* eserinin diğer belli başlı

* Bu makale 08.11.2023 tarihinde dergimize gönderilmiş; 09.11.2023 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 16.11.2023 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; İsmail Taş, Hatiboğlu Muhammed'in *Ferahnâme* Eseri Hakkında Bir Değerlendirme: Bosna Nüshası Örneği, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 6-2 (2023), Karabük 2023, s. 70-107.

ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885, DOI: 107596/katud.31122023.04

** Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ismail.tas@ibu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-9309-6990

nüşaları ile karşılaştırılmasına imkan verecek örnekler çalışmamızın metin kurgusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hatiboğlu Muhammed, Ferahnâme, Bosna Nüşası, Ferahnâme Değerlendirmesi.

ABSTRACT

Ferahname is known as Hatiboğlu's greatest work. Information about Hatiboğlu's life has been obtained thanks to this work. The work was completed in 829 (1426). Ferahname is a hadith translation written using Darir's translation of a Hundred Hadiths and a Hundred Stories. In this regard, nazma, which aims to teach the principles of the Islamic religion with the hadiths by covering topics such as prayer, fasting, pilgrimage, intention, sincerity, generosity, while giving some stories, religious and moral advice in order to better understand the translations of the hadiths, has been included in the Ferahname. The work is written in the form of a didactic masnavi of 6091 couplets. The whole work is written with fa'îlatun/fa'îlatun/fa'îlun teller, masnavi style, only in one place a poem rhymed in Me'ûlu/fa'îlatu/mefa'îlu/fa'îlun teller and ghazal style is seen.

The multiplicity of copies of a work is very important in terms of showing the interest and the sphere of influence of the work. In addition, the new copies obtained are evaluated according to their periods and provide the opportunity to see and examine the language change over time. In our study, the evaluation of the Bosnian copy, which is not included in the studies conducted on Hatiboğlu Muhammed's work Ferahname and whose comparative examination is not included, has been included. In particular, examples that will allow comparison with other major copies of the work of Ferahname constitute the text fiction of our work.

Keywords: Hatiboğlu Muhammed, Ferahnâme, Ferahnâme's of Bosnian Copy

Giriş

XV. yüz yıl şair ve mesnevi yazarlarından olan Hatiboğlu İznik Medresinde hadis ve fıkıh dersi vermiş devrinin önemli isimlerindedir.¹ Hakkındaki birçok bilgiyi yine kendi eserlerinden öğrenmekteyiz. Buna göre Hatiboğlu Germiyan Beyliği'nin Honas Kalesi'nde doğmuştur. Bu hususu *Ferahnâme* adlı eserinde şöyle ifade etmektedir²:

Bu Hatiboğlu duâsın kıl kabûl

¹ M. Esad Coşan, Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri, Server İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. fihrist. Ayrıca Hatiboğlu Muhammed hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008, s. 56-75.

² Hatiboğlu'nun eserlerinde şahsiyetiyle ilgili yer alan beyiler "Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Yay., İstanbul 2017, s. 267-268" kısmından alınmıştır.

Sen bilürsin zahmeti çok çekdi ol

Mevlûdı hem Kal'a-i Honas'dur
Germiyan milkinde bellü hâsdur

Pâdişâhuñ kal'ası çok şehri bol
Kal'alar içinde lîkin hâsdur ol³

Doğum yerinin belli olmasına karşılık doğum tarihi belli değildir. Bununla birlikte *Ferahnâme*'deki

İy Hatîboğlu düriş hak yolda sen
Kim nasîb oldı saña hulk-ı hasen

Geçdi kırktan çünkü ömründen sağış
Bu geçen ömründe yokdur bir sag iş

Sen sevinmegil sakaluñ agına
Düşisersin ol cehennem agına⁴

ifadesiyle yaşının kırkı geçtiğini ve sakalının ağardığını söylemektedir. Bu ifadelerden hareket eden bazı araştırmacılar "Şair *Ferahnâme*'sini yazdığı tarihlerde kırk yaşlarında bulunduğunu söylemektedir. Bu eserini 829'da (1426) bitirip II. Murad'a sunmuş olduğuna göre kırk sene evvel yani 789'da (1387) dünyaya gelmiş olması lâzım gelir" diyerek Hatiboğlu'nun doğum tarihini 789 (1387) olarak kabul etmektedirler.⁵ Fuat Köprülü de "Eserini yazdığı zaman yaşı henüz kırka vâsıl olmuştu. Bu hesapça 789'da (1387) doğmuş oluyor" diyerek aynı yılı Hatiboğlu'nun doğum yılı olarak kabul etmektedir.⁶ Ancak şair *Ferahnâme*'den on iki yıl önce 817'de (1414) nazmettiği *Letâyifnâme* adlı eserinde

Geçdi kırk yıl işde ömründen hisâb
Gitmedi bir kez gözünden iş bu hâb⁷

³ Hatiboğlu, *Ferahnâme*, Macar İlimler Akademisi Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 24, vr. 13^a-14^b. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Yay., İstanbul 2017, s. 267-280.

⁴ *Ferahnâme*, vr. 48^a.

⁵ İsmail. H. Ertaylan, *Hatiboğlu, Bahrü'l-hakayık*, İstanbul 1960, s. 2.

⁶ Fuat Köprülü, "İbn Hatîb, *Ferahnâme*", *TM*, II (1928), s. 491.

⁷ *Letâyifnâme*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3326, vr. 12^b.

dediğine göre daha o yıllarda kırk yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *Ferahnâme*'nin yazıldığı yıllarda yaşının elliden fazla olması icap etmektedir.

Doğum tarihinin belli olmayışı gibi ölüm tarihi de belli değildir. Ancak *Ferahnâme*'nin bir nüshasını

Şehriyâr İsfendiyâr'a çün zamân
Virdi fırsat hükmini kıldı revân

Hicretün sekiz yüz otuz sekizi
Geçmiş-idi söyledüm ben bu sözi⁸

beyitlerinde belirttiği gibi, 838 (1434) yılında Candaroğlu İsfendiyar b. Bayezid'e sunmuştur. Bu durum dikkate alındığında ölümünün bu tarihten sonra olduğu anlaşılmaktadır.

Ferahnâme'sindeki "İy Muhammed tut Muhammed yolını/ Kim bulasın anda rahmet yolını" (vr. 6a) ifadesinden asıl adının Mehmed (Muhammed) olduğu anlaşılan şair, şiirlerinde hemen daima "İbn-i Hatîb" veya "Hatiboğlu" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin vezinlerinden isminin Muhammed olması kuvvetle muhtemeldir:

Dürişi gör Hatîboğlu bu tuşda
Hebâ olmaz emeklerüñ bu işde⁹

İy Hatîboğlu bu işlerde senüñ
Hiç sözüñ yok takdirindedür anuñ¹⁰

Rahmetüñ İbnü'l-Hatîb'e rûzi kıl
Fazl idüp suçına bakmagıl kogıl¹¹

Tevbe kıl İbn-i Hatîb şükr eylegil
Dâyimâ turma Hakk'ı zikr eylegil¹²

İy Hatîboğlu ibâdet kıl müdâm
Kim olasın Hak yolında müstedâm¹³

⁸ *Ferahnâme*, İzzet Koyunoğlu Ktp., nr. 13290, vr. 169^a

⁹ *Bahrü'l-hakayık*, vr. 57^a.

¹⁰ *Letâiyfnâme*, vr. 70^b.

¹¹ *Letâiyfnâme*, vr. 8^a.

¹² *Ferahnâme*, vr. 11^a.

¹³ *Ferahnâme*, vr. 100^b.

Halil İnalçık, II. Murad dönemini Osmanlı ilim hayatında büyük bir ilerleme gösterdiği dönem olarak ifade eder.¹⁴ İnalçık özellikle “Bu dönemde müftü ve kadı Molla Yegân’ın kişiliği hâkimdir. Fâtih Sultan Mehmed devrinin birçok ustası, bu arada Hızır Bey ve Hatibzâde Tâceddin İbrâhim onun yetiştirmelerindedir.” görüşünü kuvvetle savunmaktadır.¹⁵ M. Esad Coşan Hatibzâde Tâceddin İbrahim ile ilgili değerlendirmelerinde Hatiboğlu Muhammed ile aynı kişi olduğunu belirtir. Hatiboğlu’nun tam adının “Tâcüddîn Muhammed b. Hatîb İbrahim olması gerektiği açıktır.¹⁶ Yapılan karşılaştırmalar Şekâik’te adı geçen ve Halil İnalçık’ın ismi andığı Tâceddin-i İbrahim’in M. Esad Coşan’ın üzerinde doktora çalışması yaptığı Hatiboğlu Muhammed’le aynı şahıs olduğunu göstermektedir. Hatiboğlu’nun yetiştiği dönemi anlamak için II. Murad döneminin ilmî geleneğini de hesaba katmak gerekir. II. Murad devrinde birçok eserin Arapça ve Farsça’dan Türkçe’ye çevrilmesi Osmanlı Türk kültürünün gelişmesi bakımından önemli olmuştur. Telif edilen tercüme Türk dilinin gelişmesine de katkı sağlamış ve bir gelenek meydana getirmiştir. Bu gelenek, Anadolu Türkçesinin yazı dili haline gelmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Özellikle tıp alanında Türkçenin dil özelliklerinin ciddiyetle takip edileceği eserlerin telif edilmesi geleneğin devamıyla ilgilidir.¹⁷ Nuray Demir Öztürk, Anadolu Türkçesinin yazı dili olmasında bu eserlerin öneminden bahsederek Anadolu’daki devlet adamlarının hekimleri teşvik etmesi ve Türkçe tıp metni yazmaya onları yönlendirmesiyle olduğunu ifade eder.¹⁸

Hatiboğlu Muhammed, kaynaklara göre ilk defa Smirnov V.D tarafından 1903 yılında yayımlanan *Osmanlı Edebiyatı Eserlerinden Seçmeler*¹⁹ adlı kitapta tanıtılmıştır. Burada Hatiboğlu hakkında ayrıntılı bir araştırma yer almayıp kısaca hayatından bahsedilmiş ve Ferâhnâme’den bazı parçalara yer verilmiştir.²⁰ Hatiboğlu Muhammed hakkında en kapsamlı çalışmalardan birisi M. Esad Coşan

¹⁴ Halil İnalçık, II. Mahmud, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 31. Ankara 2020, s. 164-172.

¹⁵ Halil İnalçık, a.g.e., s. 171.

¹⁶ M. Esad Coşan, Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri, Server İletişim Yayınları, İstanbul 2008 (1. Baskı), s. 176. M. Esad Coşan’ın Hatibzâde İbrahim ile Hatiboğlu Muhammed’i değerlendirdiği kısımlar için bkz.: M. Esad Coşan, a.g.e., s. 165-180.

¹⁷ Tıp alanında telif edilmiş eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Nuray Demir Öztürk, Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerinin Telif Sebepleri, İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review. Advanced online publication. <https://doi.org/10.26650/uitd.2021.995692>, İstanbul 2021, s. 1-17.

Ayrıca tıp metinlerinde Türkçenin kullanımı hakkında bkz.: Nuray Demir Öztürk, “Beylikler Dönemi Tıp Metinlerinde Yapılan Türkçeleştirme ve Terim Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Türkiyat, 31: 37-52, Ankara 2022.

¹⁸ Nuray Demir Öztürk, Anadolu Türkçesinin Yazı Dili Olmasında Tercüme Tıp Metinlerinin Önemi, Yunus Emre-Mehmet Akif Armağanı Türk Dili Araştırmaları-I, Akçağ Yayınları, Ankara 2021, s. 483.

¹⁹ V. D. Smirnov, *Mecmûa-i Müntehebât-ı Âsâr-ı Osmâniye*, St. Petersburg 1903

²⁰ V. D. Smirnov, a.g.e., s. 433-438

tarafından hazırlanan doktora tezidir. 1965 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi'nde hazırlanan doktora çalışması Necdet Yılmaz tarafından tekrar düzenlenerek yeniden basılmıştır.²¹ M. Esad Coşan *Osmanlı Edebiyatı Eserlerinden Seçmeler* kitabında yer alan parçalar yanlış okuma ve hatalı değerlendirmeler içermektedir görüşünü gerekçeleriyle aktarmaktadır.²² Hatiboğlu hakkına çeşitli yazılarında M. Fuat Köprülü de bahsetmiş, kendisinden önce Hatiboğlu hakkında yapılan bazı araştırmaların tenkidini yapmıştır.²³ Köprülü, J Németh tarafından yayınlanan araştırmayı ele alarak Ferahname hakkında yeni bilgiler vermektedir.²⁴

Hatiboğlu Muhammed'in bugün bilinen üç eseri vardır. Bunlar sırasıyla, *Makâlât Tercümesi* veya *Bahrü'l-hakâik*, *Letâyifnâme* ve *Ferahnâme* adlı eserlerdir.²⁵ *Ferahnâme*, Hatiboğlu'nun en büyük eseri olarak bilinmektedir. Hatiboğlu'nun hayatı ilgili bilgilere bu eser sayesinde ulaşılmıştır. Eser, 829 (1426) yılında tamamlanmıştır. Ferahnâme, Darîr'in *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* tercümesinden faydalanılarak kaleme alınmış bir hadis tercümesidir. Bu bakımdan Ferahnâme'de hadis tercümelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı hikâyelere, dinî ve ahlâkî öğütlere yer verirken namaz, oruç, hac, niyet, ihlas, cömertlik gibi konuları işleyerek hadislerle İslâm dininin esaslarını öğretmeyi amaç edinen nazma yer verilmiştir. Eser, 6091 beyitlik didaktik bir mesnevi şeklinde yazılmıştır. Bütün eser *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle, mesnevî tarzında yazılmıştır, sadece bir yerinde *Mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün* vezninde ve gazel tarzında kafiyeleşmiş bir şiir görülmektedir. Müellifin ismi eserin 100'den fazla yerinde bazen "*Hatiboğlu*", bazen de "*İbni Hatib*" olarak geçmektedir. Hatiboğlu, yedi yılda tamamladığı ve II. Murad'a sunduğu *Ferahnâme*'yi yalnızca sunuş ve methiye kısımlarını değiştirerek bir yıl sonra 830 (1427), Karamanoğlu İbrahim Bey'e (1423-1464) sunmuştur. Yine aynı eseri 838 (1434) yılında, bu defa da İsfendiyar b. Bayezid'e (1385-1440) sunmuştur. Hatiboğlu Muhammed'in eserlerinden *Letâyifnâme* üzerinde Veysi Sevinçli ve

²¹ M. Esad Coşan, **Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri**, Server İletişim Yay., İstanbul 2008, 1. Baskı

²² M. Esad Coşan, a.g.e., s. 19.

²³ Fuat Köprülü, "**Kitabiyat Tenkid ve Tahlilleri, İbn Hatib ve Ferahnâmesi**", *Türkiyat Mecmuası*, II, İstanbul 1926, s. 465-538.

²⁴ Hatiboğlu hakkında yapılan araştırmalar için bkz.: M. Esad Coşan, a.g.e., s. 19-21.

²⁵ Veysi Sevinçli, **Letâyifnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)**, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van 1996 (Doktora Tezi). s. I

(Ayrıca Veysi Sevinçli tarafından hazırlanan doktora tezinin 1. Sayfasında Hatiboğlu'nun hayatından bahsederken şunlar söylenmektedir: "XV. yüzyıl şair ve mesnevi yazarlarından olan Hatiboğlu'nun hayatı hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Hayatı hakkında en doğru bilgileri kendi eserindeki bazı ipuçlarından elde etmekteyiz." Bu bakımdan Hatiboğlu hakkında M. Esad Coşan tarafından hazırlanan doktora tezini görmediğini anlıyoruz. Kaynakçasında da bahsetmediğini görmekteyiz.)

Hanifi Vural tarafından doktora çalışması yapılmıştır.²⁶ Bahrü'l-Hakaik eseri M. Esad Coşan tarafından doçentlik çalışması içerisinde yer verilmiş ve yakın zamanda yayınlanmıştır.²⁷ Ayrıca, Bahrü'l-hakaik hakkında bir diğer önemli çalışma ise Vahit Türk tarafından hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Vahit Türk bu çalışmasını daha sonra giriş kısmını Mustafa Özkan'dan aldığı bilgileri ekleyerek yayınlamıştır.²⁸

Hatiboğlu Muhammed'in hayatı hakkında XV. yüzyıla ait kitaplarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. M. Esad Coşan'a göre bunun sebebi, o dönemde biyografi kitaplarının henüz yazılmaması, biyografi ve tarihçilerin ise o dönemde şiir dışında eser yazarlar hakkında tutumları gibi nedenler olarak öne sürülmektedir.²⁹ Hatiboğlu'nun yaşadığı devirden bahseden tarihi eserlere, şüara tezkirelerine ve diğer kaynaklara ismi geçmemiştir. M. Fuat Köprülü'ye göre, "Hatiboğlu, öyle tanınmış bir şair değildir. Eski tezkirelerimizin hiçbirinde ondan bahsedilmediği gibi *Câmi' u'n-nazâir* gibi hatta tezkirelerde isimleri olmayan birçok eski Anadolu şairlerinin eserlerini kaydeden mühim bir nüshada ismine [rastlanmıyor?] ben şahsen eski devirlere ait mecmualarda da Hatiboğlu namına mukayyet bir esere rast geldiğimi hiç hatırlamıyorum."³⁰

Hatiboğlu Muhammed'in Ferahnâme eseri hakkında önemli bir çalışma ise Hatice Şahin tarafından yapılmıştır. Hatice Şahin, Malatya-İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Hatiboğlu Ferahnâme (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini) şeklinde hazırladığı doktora tezi, 1993 yılında ilim âlemine sunulmuştur. Şahin daha sonra bu doktora tezini geliştirerek 2020 yılında Bursa Türk Ocağı Yayınları arasında *Hatiboğlu Ferah- Nâme* adıyla yayınlamıştır. Söz konusu bu eser oldukça önemli bir çalışmadır. Şahin, *Ferahnâme* ve Hatiboğlu hakkında detaylı bir çalışma ortaya koymuştur.³¹ Ferahnâme ile ilgili Banu Yeşiloğlu tarafından danışmanlığımızda başlayan daha sonra Nimet Kara Kütükçü danışmanlığında tamamlanan "Banu Yeşiloğlu, Hatiboğlu Muhammed'in Ferahnâme Adlı Eserinde Sıfatların Metinbilim ve Anlambilim Açısından İncelenmesi (Koyunoğlu Nüshası), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim

²⁶ Hanifi Vural, *Letayif-Name* (giriş-transkripsiyonlu metin-gramatikal dizin), Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum 1999. Ayrıca; Veysi Sevinçli tarafından hazırlanan doktora çalışması iki cilt halinde basılmış olup birinci cilt *Giriş-İnceleme-Metin* kısmını içermektedir. İkinci cilt ise *Sözlük* bölümünü içermektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Veysi Sevinçli, **Hatiboğlu-Letâyifnâme I Giriş-İnceleme-Metin, II Sözlük**, Töre Yay., İstanbul 2007). Biz çalışmamız esnasında doktora tezini esas aldık.

²⁷ Bahrü'l-Hakâ'ik, Hatiboğlu Muhammed, M. Es'ad Coşan (Yayına Hazırlayan: Dr. İsmail Taş-Dr. Necdet Yılmaz), *Transkripsiyonlu Tam Metin*, Server Yayınları, İstanbul 2019.

²⁸ Vahit Türk, Hatiboğlu, Bahrü'l-Hakâyik, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009. Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Yay., İstanbul 2017, s. 267-280.

²⁹ M. Esad Coşan, a.g.e., s. 127.

³⁰ M. Fuat Köprülü, *Türkiyat Mecmuası*, II, 1926, s. 490. M. Esad Coşan, a.g.e., s. 127-128.

³¹ Hatice Şahin, *Hatiboğlu- Ferahnâme*, Bursa Türk Ocakları Yayınları, Bursa 2020.

Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi” isimli yüksek lisans tezi de alana katkı sağlayan bir çalışmadır³².

Hatiboğlu'nun yüz hadis ve yüz hikâyeden oluşan ve 829 (1426) yılında tamamlayarak II. Murad'a sunduğu *Ferahnâme*'si³³ kendi döneminde olduğu kadar sonraki zamanlarda da büyük ses getirmiştir. Ferahnâme nüshaları hakkında M. Es'ad Coşan doktora çalışmasında ve doçentlik çalışması olan Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî eserinde önemli bilgilere yer verir. Özellikle Hatice Şahin, kimi zaman M. Esad Coşan'ın da çalışmalarına atıf yaparak ayrıntılı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ancak her iki araştırmacı da eserlerinde Bosna ile Almanya nüshalarından bahsetmemekte ve nüshaların karşılaştırmalarına yer vermemektedir.

Çalışmamızın temel konusu, Hatiboğlu Muhammed'in Ferahnâme eserinin değerlendirmesi ve Bosna nüshasının incelenmesi üzerinedir. Bu sebeple bilinen belli başlı nüshalarının ayrıntılı künye bilgileriyle metin örnekleri sunulacak şekilde karşılaştırmalı değerlendirilmesine yer verilmiştir. Nüshaların değerlendirmesi şu şekilde ifade edilebilir:

İzzet Koyunoğlu 13290 Numaralı Nüsha:

Renki görüntüsünü İzzet Koyunoğlu Kütürphanesi 13290 numaradan aldığımız bu nüsha h. 960 tarihinde istinsah edilmiştir. 171 varak, 29x19 ölçülerinde ve her bir sayfada 17 satır yer almaktadır. Harekeli nesih hattı kullanılan metinde bölüm başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1a'da **“Ferahnâme, Haşib-oğlu, Te'lif, sene h. 830, istinsah, rebî' u'l-ahîr, sene 960.”**³⁴ yazısı yer almaktadır. İzzet Koyunoğlu 13290 numarada yer alan nüsha Milli Kütüphane M. F. A. (A) 4883 numarada mikrofilmli bulunan ve Karamanoğlu İbrahim Bey adına yazılan nüshadır. Ayrıca, Milli Kütüphane M. F. A. (A) 4883 numarada mikrofilmli olan bir diğer nüsha da İzzet Koyunoğlu 13282 numaradaki yine Karamanoğlu İbrahim Bey adına yazılan nüshadır. Şimdi, İzzet Koyunoğlu 13290 numaralı nüshadan (İZ_13290 olarak gösterildi) örneklere ve değerlendirmelere yer verelim:

³² Banu Yeşiloğlu, Hatiboğlu Muhammed'in Ferahnâme Adlı Eserinde Sıfatların Metinbilim ve Anlambilim Açısından İncelenmesi (Koyunoğlu Nüshası), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Karabük 2023. Ayrıca, Ferahnâme üzerine bir yüksek lisans tezi için bkz.: Hüsamettin Zümrütler, Hatiboğlu, Ferahname (transkribe metin), Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erciyes 1994.

³³ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 267.

³⁴ İzzet Koyunoğlu 13290 numaralı nüshada bu kısımlar kurşun kalem ile Osmanlı alfabesiyle yazılmış bundan hareketle de yeni harflerle kütüphane fişi hazırlanmış, kütüphane fişine de h.960 yazılıdır. Bu nüshanın sonunda “tarih-i sene sittin ve şa' mā' i, sene 960” yazılıdır.

[1b] Hâṭib-oğlu³⁵

(1) Kıtâb-ı {mer'a³⁶ zid naḥşâ (i)ndehu ve naḥşâ yeşkürü ve 'llâhu'l-müste'ân} Feraḥ-nâme.³⁷

(2) Di ki Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Külli bünyâduñ³⁸ binâsıdur³⁹ kadîm

(3) Her binânuñ ki evvelinde besmele

Zıkr olunmaya irişmez mısmıla

(4) Zıkr id imdi tevfiķi yoldâş idin

Tevfiķ ehlin özüñe koldâş⁴⁰ idin

(5) Her ki tevfiķ ehline yoldâş ola

Söz yüzinde özine koldâş ola

(6) Sözi taḥķik ola ne söyler-ise⁴¹

Ma'niye kaşd ide ne şoylar-ise⁴²

(7) Çünki tevfiķ oldı bu yolda işüm

Sözi bünyâd eylemek baḥşâyişüm

(8) Söz ağacından üzeyim bir budak

Kim söz ehli dutmayalar aña tāk⁴³

(9) Şafḥa-i sözde çü bir naķş ideyim

Her sözüñ nağzın⁴⁴ aña baḥş ideyim

(10) Gülistânından sözüñ bir gül üzem

Cevheriler dürri silkine dizem

(11) Nağmeler ögredeyim bülbüllere

Dâsitân olsun düşsün dillere

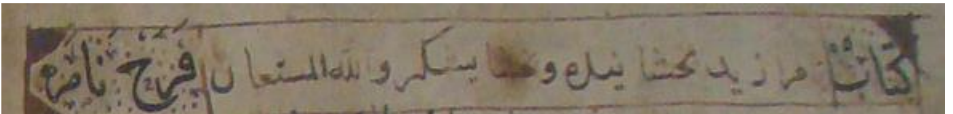
(12) Bir nefes uram ki görsünler ferin

³⁵ İzzet Koyunğlu 13290 numaralı nüshada bu ifade kurşun kalemle yazılıdır.

³⁶

³⁷ İzzet Koyunoğlu 13290:

³⁸ bünyâd: f. Temel, esas. Yapı, binâ.

³⁹ (C.: Ebniye) Yapı, ev. Yapma, kurma.

⁴⁰ koldâş//koldâş, yoldâş//yoldâş kelimeleri yazılırken vezne bağı metnin yazımına bağı kalındı, esasında -daş eki uzun ses barındırmaz burada -dâş şeklinde yazılması harfe ve vezne bağı olarak yazılmasını ifade etmektedir.

⁴¹ söyler-ise//şoylar-ısa

⁴² şoylar-ise//şoylar-ısa

⁴³ tāk: İhtiyaç. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, tāk maddesi: Gerçi anın armağana tākı (طاق) yok//Raygân bahşayışi in'amı çok (K.Ü. XV.)

⁴⁴ nağz: (نغز) (f.s) güzel, iyi, göze hoş görünen. şî'r-i nağz: güzel, hoş şiiir.

Cümle maḥlūkāt kılsun āferin
 (13) Naẓm ideyim söz yüzünden bir kelām
 Kim teḥassür ide külli ḥāş u ‘ām
 (14) Ḥāzret-i Aḥmed sözidür didüğüm
 Ol tūṭinūñ şekkeridür yidüğüm
 (15) Sihr-i efsün-ile kılam bir ḥiṭāb
 Kim cevābında sevine müsteṭāb
 (16) Sözümi⁴⁵ bir perdeden ḥōş⁴⁶ ideyim
 Sözine bülbülü ser-ḥōş ideyim
 [2a]⁴⁷

(1) Yanaram derd-ile çün kim ‘ūd-vār
 Kıluram biñ nāle-i efgān u zār
 (2) Oda yanmayınca ‘ūd olmaz ‘aziz
 Boyımı⁴⁸ maḳbül ider ehl-i temiz
 (3) Nāy yanar nāle-i feryād ider
 Yandığı-çun derd-i ḥālın yād ider
 (4) Şem‘ oda yaḥar özin şeydā olur
 Yandığı-çun aña nūr aña nūr peydā olur
 (5) ‘Işk odına çünki ben pervāneyem⁴⁹
 Şan‘ atum yanmaḳ durur bes⁵⁰ yanayım
 (6) Ehl-i derdüñ nālesi sūz-nāk olur
 İşidenler āhını ğam-nāk olur
 (7) Derde yoldāş ol ki sūz-nāk olasın
 Derd-i mend⁵¹ olurisañ pāk olasın
 (8) Ehl-i ders olan naşibidür ‘ilāc

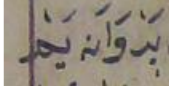
45 sözümi:

46 ḥōş//cūş: İzzet Koyunoğlu 13290'da ḥōş şeklinde imlâ edilmiş, ancak "ḥōş" şeklinde imlâ edilmelidir, (ح) harfi (خ) şeklinde olmalıdır.

47 2a'da kurşun kalem ile sayfanın üst kısmında "İsfendiyâr bin Bâyezid adına" ibaresi yazılıdır.

48 büyümü//boyımı:

büy: f. Koku. * Ümit, umma. * Sevgi, muhabbet. * Tamah. * Huy. Tabiat. * Kismet, pay, nasib.

49 İZ_13290'da "pervāneyem" şeklinde harekelenmiş:

50 bes/pes: f. Kâfi. Yeter. Yetişir. * çok, iyi.

51 İZ_13290'da "derd-i mend", derd-i mend//derdimend//derdmend: f. Tasalı, kaygılı, dertli.

Derdi olmasa 'ilâc ne ihtiyâc
 (9) Beni işbu sözde ta'yib itmeñüz
 Kendüyi ögmiş diyü terğib itmeñüz
 (10) Ben degülem ögdüğüm söz ögerem
 Söz yüzinden umaram ma'nî görem
 (11) Zire ki söz-iledür insân 'aziz
 Söz-ile olur kamu nesne temiz
 (12) Her fazilet söz-ile olur 'ayân
 Gizlü ma'nî söz-ile olur beyân
 (13) Söz-ile birler kişi Allâh'ını
 'Arz ider Allâh'ına her âhını
 (14) Söz bize ulu 'atâdur bi-gümân
 Fark olundu söz-ile küfr ü imân
 (15) Dünyede Âdem mükerrem olduğu
 Söz-iledür külli hürmet bulduğı
 (16) Nuṭṭ olmasa niderler âdemi
 Ḥamduli'llâh bize virdi bu demi
 (17) Raḥmet inmişdür çü söz gökden yire
 Lâyık olmaz raḥmete her kim yire
[2b]

(1) Söz yüceldür kamu ulular adın
 Söz dirildür külli ölüler adın
 (2) Söz-iledür⁵² dünyede dirlik kamu
 Âḥiret söz-ile ma'mür iy 'amu⁵³
 (3) Söylemekdür âdemüñ her zîneti
 Kamu ḥayvân ortasında 'izzeti
 (4) Külli maḥlûkuñ 'azizisin iy yâr
 Bir netice kılgıl imdi âşikâr
 (5) Kim begensün ehl-i dâniş ol işi
 'İzzetüñe lâyıḳ it her cünbişi
 (6) Ḥâlık'a şükr eyle imdi ḳo sözi
 Kim kamu ḥalkdan 'aziz itdi bizi
 (7) Şâkir olanlar bulur Ḥaḳ'dan âevâb
 Ber-hemîn va'llâhu a'lem bi's-şevâb
 (8) **Der Beyân-ı Fi't-tevhîd**
 (9) Zîhn ider misin ki vardur bir ğanı

⁵² söz-iledür//söz-iladur

⁵³ 'amu: (عمو) s. A person's paternal uncle, Redhouse Turkish and English Lexicon, London 1890. Amca. § ammu/'amm: Amca. Babanın kardeşi. * Çok cemaat. § Bu beyit, İZ_1320:İza nshasında yer almamaktadır. Beyti şu şekilde anlayabiliriz: Ey amca, dünyada bütün dirlik sözledir, ahiret (de) sözle ma'murdur, bayındır. § ma'mür/bayındır: Gelişip güzelleşmesi, hayat şartlarının uygun duruma getirilmesi için üzerinde çalışılmış olan, bakımlı, imar edilmiş, mamur (yer), abat.

Zıkr iderler külli maḥlūkāt anı
 (10) Vaḥş u tayr u ins ü cinn ü her vücūd
 Buldılar hep küllisi andan vücūd
 (11) Çarḥ u devvār ü sitāre nüh felek
 Kendüler mi buldılar bunlar dilek
 (12) Nūra ğarḥ oldukları şems ü kamer
 Yire bu nur kendülerden mi tamar
 (13) Yā meşābih⁵⁴ kim bezenmişdür semā
 Kendüden mi buldı bunlar reh-nümā
 (14) Bu döşenmiş ferş kim rüy-i⁵⁵ zemîn
 Kendüden⁵⁶ mi sâkin olmuşdur hemîn
 (15) Şekl-ü elvân-u⁵⁷ muşavver bu cihân
 Kendü mi oldu âşikāre vü nihân
 (16) Gey nazar kıl gör nedendür bu düzen
 Kıl tefekkür kim dürür⁵⁸ bunı düzen
 (17) Kimden oldı bunca bu seyr ü sükün
 Bî-ḡarān saḡf u mu 'allā bî-sütün

[3a]

(1) Ḳandan irişdi bulara bu naşib
 Fikr ider misin buña kimdür ğalib⁵⁹
 (2) Niredendür 'ālemüñ zeyni iy⁶⁰ yār
 Kimden oldı ādemüñ ḥüsni âşikār
 (3) Kimdür iden nev-bahārı bā-şabā⁶¹
 Kim kılsun bād-ı ḥazānı bî-vefā⁶²

⁵⁴ meşābih: (Misbah. C.) Lâmbalar. Fenerler. Siraclar.

⁵⁵ rüy//rû: yüz, üst. § rû-yı zemîn: rüy-ı zemîn: yer yüzü.

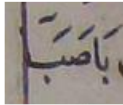
⁵⁶ kendüden//gendüden

⁵⁷ Burada terkipler vezinden kaynaklandığını düşündüğümüz ötre ile yazılması söz konusudur, bu ifade şu şekilde yazılabilir: şekl-i elvân-ı muşavver

⁵⁸ kimdürür//kim dürtür//kimdurur//kim durur

⁵⁹ ğalib//ğalib: Üstün. Yenen. Mağlub eden. Ekser. ğalib-i mutlak: Tam olarak galip. Kayıtsız şartsız hâkimiyet sahibi. Yüce Allah.

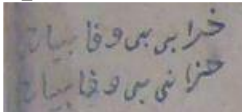
⁶⁰ iy//î: Hitab sözü.

⁶¹ İZ_13290'da bā-şabā: § bā-şafā: Safalı. Safa ile. § şabā: Gün doğusundan esen hoş ve lâtif rüzgâr.

* Hevâ ve nefesine meyletme. Delikanlılık. § bā-şabā: saba rüzgarıyla, gençlik ve yenilikle.

⁶² İZ_13290'da derkenarda "ḡarāb-ı bî-vefā, beyte. ḥazān-ı bî-vefā, beyte" ibaresi yazılıdır:

- (4) Kandan⁶³ oldu bu şabā 'isā⁶⁴ nefes
Kimden almışdır bu hażrā dest-i res⁶⁵
- (5) Gül-i ra'nā nāsımın-i⁶⁶ sim-ber
Kim kıılır rüşen buları hūb-ter⁶⁷
- (6) 'Ālemūñ düzgününin ādem terki bin
Kim düzetmişdür bularuñ tertibin
- (7) Leyl-i zulmetden nehārı nūreden⁶⁸
Duzah-ı zehri cinān-ı hūreden⁶⁹
- (8) Kim kıılıp'dur bunları iy şeh-r-i yār
Kimūñ işidür bu hük-m-i resm-ü kār⁷⁰
- (9) Hālīku'l-halkı kerim ü lemyezel
Ġāfir ü ğāffāra hayy ü lā yezel
- (10) Mun'im u muhtār settār u muķim
'Ālim ü rezzāk u raħmānu'r-raħim
- (11) Rāfi' u kuđdūs u fettāh u 'alim
Bā'ia ü vehhāb ü tevvāb ü hālim
- (12) Emr anuñ ni'met anuñ fırsat anuñ
Fazl anuñ hikmet anuñ ruħşat anuñ
- (13) 'İlm anuñ haşlet anuñ 'izzet anuñ
Hük-m anuñ 'uzlet anuñ kudret anuñ
- (14) Katre-i murdār şudan şuret düzer
Ten yaradur mesken-i siret düzer
- (15) Cān virür imān u 'aql in'ām ider

⁶³ kandan: nereden. kanda: nerede, nereye.

⁶⁴ 'isī// 'isā: İsa (a.s)

⁶⁵ res: f. (Residen: Erişmek mastarının emir köküdür.) "Ulaşan, erişen, yetişen" mânasına gelir ve birleşik kelimeler yapılır. dest-i res: ulaşan erişen el. dest-i res//dest-ü res//dest ü res, İZ_13290'da dest-ü res şeklinde ötre işareti ile terkip yazılmış, dest-i res şeklinde Farsça terkibe göre yazılabilir.

⁶⁶ İZ_13290'da "nāsımın" şeklinde imlâ idilmiş, yāsımın/nāsımın ifadesinde yāsemīn kelimesi müstensih sebebiyle nāsımın şeklinde imlâ edildiği anlaşılıyor.

⁶⁷ İZ_13283'de hūb-ter, İZ_13290'da hūb-ter. § hūb-ter: (Hub-terin) f. En güzel, pek güzel. § hūb//hūb/hūb/hūb: Bu kelime İZ_13290'da (ح) harfi ile yazılmış, kelimenin sözlüklere baktığımızda (خ) ile ve (ح) ile yazımlarına rastlamaktaız. Esasında buradaki yazımı (خ) ile olmalıydı. hūb: (خوب) (f. s. c. : hūbān) güzel, hoş, iyi. hūb-b-ı vatan: vatan sevgisi. hūbb: (حب) (a. i.) sevgi. hūbb-i cāh: yer, mevki, rütbe sevgisi. hūbb-ül-vatan: vatan sevgisi. hūbb-ül-vatan mine'l-imān: vatan sevgisi imandan gelir. hūbb (حب) (a. s.) hilekār, aldatıcı, kurnaz (ħabb, ħıbb).

⁶⁸ nūreden: nūr eden, nūreden şeklinde birleşik yazılmış.

⁶⁹ hūreden/hūr eden: kelime elif olmadan birleşik yazılmış hūreden şeklinde.

⁷⁰ İZ_13290'da "hük-m-i resm ü kār" şeklinde ötre ile terkip kurulmuş.

Fehm-i idrāk-i gönüli 'āmm⁷¹ ider
 (16) İns ü cinnüñ rāzuķı⁷² rezzāķdur⁷³
 Hālīķ u arz u semā hālāķdur⁷⁴
 (17) Raķmeti fażlı bi-hadd u bi-kıyās
 Ni'metiyle dirilür cinn ü nās

[3b]

(1) Maķfi degül ğayb 'allāmu'l-kuyüb
 Setr ider 'afv-ile settārü'l-'uyüb
 (2) Şuyı tatlu bāl u topraķdan şeker
 Kānı süd eyler dikenden gül biter
 **

Acı incir südine lezzet virür
 Kāra topraķdan yimişler bitürür

Oldurur hem bülbüle dil ögreden
 Pes kimüñ hükmiyledür gelen giden

Küllisi yoğıdı ol var eyledi
 Kimisin yār kimin ađyār eyledi

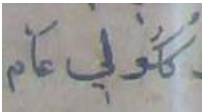
Od u şu toprağu vü yili cem' ider
 Cān virür birler anı tekrār ider

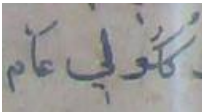
Hikmeti hükminde maķkūmdur bular
 Fażluña dutar ümiđ iy gird i gār

Fażl u raķmet ber kemāl ü zü'l-celāl
 Hāzret-i 'izzet kādım ü velā-yezāl

Ferd ü yezdān muđiā ü müstecib
 'İzz ü süphān yā refi' u yā mücib

Bu ne mülkdür 'izz ü temkîn ü liķā
 Bu ne hāzretdür müdām fażl ü beķā

⁷¹ İZ_13290'da . 'āmm: Herkese âit. Umuma âit. Hususi ve bazılara mahsus olmayan. Umumi.

⁷² İZ_13290'da rāzuķı şeklinde harekelendirilmiş.

⁷³ rezzāķıdur; İZ_13290'da rezzāķdur

⁷⁴ hālāķıdur; İZ_13290'da hālāķdur

Bu ne ʿizzetdür muķim u lā-zelil
Bu ne ķudretdür ʧolu ħūkm ü delil

Bu ne fırsatdur ʿazilden munķaṭıʿ
Bu ne ruķṣatdur ṣafādan müctemi⁷⁵

Mülkinüñ bi-nihāyet ʿiddeti
ʿİzzetinüñ lā-mekāndur müddeti

Ķudretinüñ ħaddi vü pāyānı yok
Ĥikmetinüñ ʿilminüñ aʿyānı yok

ʿAķl iriṣmez fikr idüp ʿāķillerinüñ
Zihni külʿündürür ķamu ġāfillerinüñ

Niʿmeti perverde eyler cānları
Raĥmeti ʧoylar ķamu insanları

Yir ü gök hem yirde gökde ne ki var
Küllü anuñ vardığın ķılur ṣümār

[4a]

Cümle-i ervāḥ-ı eṣbāḥ içtimāʿ
Küllüsi anı ķılurlar istimāʿ

Yalvarup el açup eydürler hemān
Raĥmet eyle raĥm ķıl yā müsteʿān

Raĥmetüñden açıvirgil fetḥ-i bāb
Ber hemİN vaʿllāhu aʿlem biʿ-ṣ-ṣavāb

**(4) Der Naʿt-ı Seyyidiʿl-mürselin ve Ĥātemeʿn-nebiyyin
Muĥammed resūlūʿllāh ṣallaʿllāhu ʿaleyhi vesellem.**

(5) Ĥaķ Teʿālā ĥazretinden ṣubḥ u ṣām
Muṣṭafāʿnuñ rūḥına yüz biñ selām

(6) Ki oldurur āḥir zamān peyġamberi
Cümleʿ-i heṗ enbiyānuñ serveri

⁷⁵ müctemiʿ: müctemiʿ, müctemiʿa (مجمع) (a.s. cemʿ den): İctimā eden, toplanan, toplanmış, tolu; birikmiş, birleşmiş.

(7) Rehber-i ehl-i řarıkāt tādıcıdur
Yir gök⁷⁶ ehli anuñ muhtādıcıdur

(8) Şāhibü'ş-şeri'-i güzin-i enbiyā
Menba'u'l-fazlı vü kāni fi'z-ziyā

Kāmilü'l-'aklü'ş-şafā ruĥü'l-emin
Mazhar-ı dīn raĥmete'n-li'l-'ālemīn

Şāh-ı kevneyn mecma'-ı lütf-ı vefā
Maĥzen-i esrār-ı ĥaĥ şıdĥ u şafā

Faĥr-ı 'ālem dü cihānda ser-güzin
'Āşileredür şefi'ü'l-müznibīn

Mesned-i ümmet günāha dest-i gir
Bunda sultān anda hōđ şāh-ı emir

'Işķına olmuşdurur hem dü cihān
Ne var-ışa aşikāre vü nihān

Çünkü levlāk āyeti oldu nidā
Ķāyim oldu anuñ-ıla arz u semā

Tāc u devlet başına ĥondı müdām
Dü cihānda buldı bāķi müstedām

Çünki oldur raĥmet-i ĥaĥ māyesi
Oldı 'aşi ümmetüñ sermāyesi

Dutmuşiken bu cihānı küfr ü şirk
Boyamışken cānları tezvīr ü çirk

[4b]

Ķılıcınuñ ābı yudı kıldı pāk
Korĥusından oldu kāfirler helāk

Ķarfetü'l-'ayn ĥabe ĥavseyn menzili
Ķaźret-i 'izzetde ĥurdı maĥfilī

⁷⁶ Burada Farsça terkibe göre yer ve gök anlamında yir-i gök şeklinde yazılmış.

Ḳurb-ı ev ednāyı dutmışdur makām
Ḳıldı sübhāne’i-lezi esrā-yı hām

Ḳılıcaḳ āümme denāyı ol ḳabūl
Ḳaldı Cibril *lev denevüü* diyü ol

(5) Na’lini sertāc ḳıldı āsumān
Ḳamberi oldı melekler bi-gümān

(6) Gāh Yāsin gāh *elem neşrah* ḫitāb
Gāh *Tahā vezzuhā* buldı cevāb

Gāh aña ḫulḳın ‘azim didi Ḥüdā
Ḳılmadı hiç gendüden ānı cüdā

Gāh sirāc u gāh münir u gāh muti’
Gāh beşir u gāh nezir u gāh şefi’

Gāh ḫabib u gāh nesib u gāh ḫabib
Gāh münib u gāh mucib u gāh ḫabib

Her bir ismi bir cevābında didi
‘İzzet idüp oḫşayuraḳ söyledi

Çün didi ḫaḳ aña toḳsan biñ kelām
Bildiler bu sırrı bi-küllü ḫāş u ‘ām

Şaltanatdan ḳıldı çün faḳrı ḳabūl
Pes anın el faḳr u faḫri didi ol

Vaşfi māzāğ el-başardur āşikār
Ḳılmadı firdevs ü bāğın ihtiyār

Gendüyiçün ḫaḳḳ anı ḳıldı ḫabib
Bunca mu’cizler aña ḳıldı naşib

Efḫal ü ekmel diyü yazdı be-nām
Ol sebebden ḳāyim oldı bu nizām

Sāyesin aldı vü şaldı göklere
Yirde ‘ışḳımı bir ḳodı öglere

Bunda işitdi Ebū Bekr ü 'Ömer
Göklere işidi vü enşakķū'l-kamer

[5a]

Biri 'Oāmān ü 'aliyyü'l-murtażā
Geldiler müşriklere hađdan każā

Geldi Qur'an indi āyāt beyyināt
Zi-sa'ādet zi-kerāmet mu'cizāt

Çok ğazāsında melā'ik işidi
Māremeyte iz remeyte kişidi

Cebrā'il geldi atanı der çalap
Yi ta'āmı dir abit ü 'inde rabb

Gördi görenler anı 'aynel'l-yaķın
Kim odur ol 'ālim-i 'ilme'l-yaķın

Çaldı Aħmed-çün nübüvvet kösini
Mensūh itdi enbiyānuñ küllisini

Hüküm anuñ Qur'an anuñ fermān anuñ
Emr anuñdur derd anuñ dermān anuñ

Din anuñdur bākì din edyān nedür
Ol var-iken herze vü hedyan nedür

Raħmet itseñ señ haķ kıla naşib
Aħmedi zıkr eylegil **İbn-i Haţib**

Uy Muhammed'e dut Muhammed yolını
Kim bulasın anda raħmet yolını

Pes Muhammed yolıdır görklü āevāb
Ber hemin vallāhu a'lem bi'-şavāb

Fİ BEYĀNİ'L-MÜNACĀT-I (İLĀHİ)

Yā ilāhî iy kerim ü lem-yezal
Hāliķu'l-ħallāķ u hayy u lā yezāl

**

İy semi´ u hâfız u fettâh u hayy
İy ğaniy-yü rāzık u her külli şey

İy kerimü´l-mālike´l-mülki´l-ġafūr
İy hâkimü´l-bāsıṭı el-muhyi´l-meşkūr

Kāyinātuñ verzişindensin ğani
Sen münezzehsin bilürem iy ğani

**

Mün´im ü muhtâr ü settâr ü mukim
Rāzık u rahmānu´r-razzāku´r-rahim⁷⁷

**

Kāyinātuñ verzişindensin ğani
Sem münezzehsin bilürem iy ğani

[5b]

Hükümüñe bu ins ü cin fermāndur
Hikmetüñ her derdlere dermāndur

Fazluñıla ´āşileri iy kerim
Raḥm kıluṗ ´afv idersin yā raḥim

Derdüme benüm⁷⁸ daḥı iy pādīşāh
Fazluñı dermān irişdür kıl penāh

Ġarḳ olmışam günāh deryāsına
Düşmişem buġz u ḥased ğavgāsına

Kibr işiginde ḳomışam başımı
Nefse işmarlamışam her işümi

Göñlüme aluṗ nifākuñ perdesin
Şöyle maḳbül itmişem perverdesin

Kim göñüldeñ çıḳmaġa virmez rızā
Mesken idinüṗ baña virür cüdā

⁷⁷ Bu kısım RE nüshasında var, Bosna nüshasında yer alıyor.

⁷⁸ İzzet Koyunoġlu'nda binüm şeklinde harekelenmiş.

‘Işkılar⁷⁹ ben nefse olmışam ğulām
Çekerem bu yolda çok kahr u zālām

Bu haşalardan haşarlar oldu çok
Zıkr idersem haddi vü pâyânı yok

Zevk u ‘işretdür birāderüm kařkařahā
Bunları yiñmege tã‘atdur bahā

Bende hōđ yokdur ‘ibādetden eāer
Pes ne vechile kılam bundan hāzer

Yā ilāhi fażluñı yoldaş kıl
Merħamet kıl rahmetüñ koldaş kıl

Nefsüm elinden beni kırtar iy haķ
Za‘if hālüm luş idüp hālüme baķ

Nefs yiñilmez çok naşihat kıluram
Şoñra bi-dād idiserdür bilürem

İy diriğā nefis elinden niylerim
Bilmezem hiç niçe tedbir ideyim

Ťatlu cānumdan usandum zinhār
İş bu nefsüñ ğayretinden āh u zār

Kim haşalara kılpudur mübtelā
Dün-i ğün⁸⁰ kılar baña kahr u belā
[6a]

Bir muzaffet olımadum nefse hiç
Haķ katından yolımı eyledi piç

Dilegin virdüm toynca aña
Yitüribildüm şuyınca dört baña

Zerre aşşı kılmadı baña bu nefis
Hey⁸¹ niyānım arturur bu hacs u naşs

⁷⁹ ‘Işkıla

⁸⁰ dün-i ğün: dün ü ğün

⁸¹ Hiy

Yā ilāhî nefs elinden dād u dād
Kıl beni bu guşşadan bir lahza şād

Āhuma feryād irür yā dest-i gir
Nefs elinden yüzüme çok geldi kır

Nefsümi bildür baña perverdigār
İşidürsin āhumi iy girdigār

Rahmetüñi bi-nihāyet bilürem
El açuþ senden temennā kıluram

Ol bi-gāyet rahmetüñden iy Hüdü
Zerresinden bizi kılmağıl cüdā

Hiç āevāb aşlında yo¼dur azıgum
Āhıla gözüm yaşı çok yazıgum

Bu zamāne kaħr u yā çerħ u kebūd
Oğlı kıızı yüzüme eyledi od

Yā ev ü barħ guşşası yā derd u māl
Yā cihānuñ zaħmeti yā bunca hāl

Yā şeyātın şerri yā hıþm u zamān
Yā bu dünyā fikri hiç virmez amān

Yā bu nefis arzüsü bu baħt-ı siyāh
Bağ u bāğçe haşreti vā⁸² derd-i āh

Hiç bulımadum bulardan bir hālāþ
Hālümü kılur temāþā ‘ām u hāþ⁸³

Yā ilāhî çün beni kılduñ esir
Merhāmet kıl yine sen ol dest-gir

Raħm idüp bu derdüme kıl bir devā
İþ bu kemter hācetümi kıl revā

⁸² İzzet Koyunoğlu'nda vā şeklinde yazılmış.

⁸³ RE'de Yaşum aħar göñlüme toluþ bu yāþ

Ber hüdā yā ḥasbiyu'llāhi iy ḳalim
Şey'ili'llāh ḥazretünden yā raḥim

[6b]

Çün beni ḳılduñ bu bendile kemim
Fazluñ-ıla yine sen ḳılğıl emim

Fazluña çün olmışam ümmid-vār
İşigüñde ḳıluram efgān u zār

Tuḥfeler düzdüm yüzümüñ ḳarasın
Uş getürdüm göñlüümüñ avāresin

Hep günāhlarum getürüp boynuma
Göz yaşıyla elümi şoḳdum ḳoynuma

Ferd ü fāriğ olıban bu dem hemān
Fazluña dutdum ümid iy müste'ān

Tā'atum yoḳdur hōd⁸⁴ gire araya
Ḳanı ḫā'at kim ḫapuña yaraya

Gözlerüm yaş u dimāğum ḳurımış
Fazl işigin yatanuban durmış

Aç susuz cigerüm biryāndur
Yüregüm yaş gözlerim giryāndur

Baş açuḳ yalın ayak 'uryān yayan
Bu-muhāba yüregüm toḫtolu ḳan

Ḳılılmazam bir iş itmege ḫurüş
Dört yaña gözüm elüm boş ḫālüm uş

Bağlamışdur yolümü fişḳ u fücūr
Ol sebeden düşmişem hiđmetde dūr

Ḥōr ğam-ğin ü berriye çekerem
Gözlerümden āb u nemgin dökerem

⁸⁴ hōd: f. ḳişi, kendi.

Kimsenem yoğdur ki yalvarı varam
Bağaram dört yaña tımar umaram

Çok günāhum yok penāhum işüm āh
Kara yüzüm dertlü sözümdür güvāh

Tağlu yürek bağı ayak ser-nigün
Yaşlu karak başlu ciger tolu hün

Yā ilāhî iy hüdā ferd ü mu‘in
Yine fazluñdur sığınacağum hemin

Beni şetr eyle iy şettāru‘l-‘uyüb
Fazluñ öküşdür iy gaffaru‘z-zunüb

[7a]

Kullaruñdan za‘if hālüm ben za‘if
Sen ganisin fazluñ öküş yā laṭif

Çünkü ‘afvuñ toprağı başlara tāc
Cümle ‘ālem saña muhtāc u aç

Uş ki Hāṭibüñoğlı yüzi kara kul
Hiç naşihat va‘z pend itmez kabül

Yine sendendür ‘ināyet kıl Hüdā
Fazluña dutar ümid kılma cüdā

Kamu hācetler kapuñdadur kabül
Pes kavî meşhür her milletde ol

....

Almanya Nüshası:

Hatiboğlu'nun Ferah-nâme eserinin bir diğer nüshası Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe yazmaları bölümünde bulunmaktadır. Almanya Berlin'de bulunan bu nüshayı 2010 yılında "Ms.or.oct.2989 Staatsbibliothek, Berlin" demirbaş numarası ile getirtme imkânı buldum.⁸⁵ Nüsha, 230x145-170x85 mm. ölçülerinde 176 varak, nesih hattı ile her sayfada 19 satır sarı aharlı kağıt üzerine

⁸⁵ Bu nüsha, Ms.or.oct.2989 Staatsbibliothek numarasıyla Berlin'de bulunmaktadır. Ferah-nâme kaydı ile artık internet ortamında <http://resolver.styaatsbibliothek-berlin.de/SBB0001DFD400000000> linkinden indirilebilmekte ve incelenebilmektedir. 366 yaprak ve PPN868320773 koduyla erişilmektedir.

harekesiz olarak yazılıdır. Cildi kırmızı meşin, miklepli cilttir. Keşideler ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılıdır. Dıbase sayfaları siyah altın çift cetvellidir. Nüşanın iç kapağı ebru ile süslenerek tezhip yapılmıştır. Aldığımız renkli görüntüde iç kapakta bir kağıt üzerine Ms. or. oct. 2989 numarası kayıtlıdır. 1a'da "acc. mas. or. 1930.104" ve Ms. or. oct. 2989 ifadesi siyah mürekkeple yazılarak altına kütüphane mührü⁸⁶ basılıdır.

[1b]

Hazā Kitāb-ı Feraḥ-nāme, İbn-i Ḥaṭīb

- (1) Bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥim
- (2) Bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥim
- Küllü bünyāduñ bināsıdur kadim
- (3) Her binānuñ ki evvelinde besmele
- Zıkr olunmaya irişmez mısmıla
- (4) Zıkr it imdi tevfiķi yoldaş idin
- Tevfiķ ehlin özüñe ĳoldş idin
- (5) Her ki tevfiķ ehline yoldaş ola
- Söz yüzinde fikrine ĳoldaş ola
- (6) Sözi taḥķik ola ne söyler ise⁸⁷
- Ma'niye ĳaşd ide ne şoylar ise⁸⁸
- (7) Çünki tevfiķ oldı bu yolda işüm
- Sözi bünyād eylemek baḥşā-y-işüm
- (8) Söz ağacından üzeyim bir budak
- Kim söz ehli tutmayalar aña daĳ⁸⁹
- (9) Şafḥa-i sözde çü bir naĳş ideyim
- Her sözin nağzın⁹⁰ aña baḥş ideyim
- (10) Tā ki bennesen⁹¹ anı ma'āni-i çin
- Remzini fikr eylesün dā'im için
- (11) Gülistānından sözüñ bir kelām üzem
- Cevher-ile dürri silkine dizem

86

87 söyler-ise//söyler-ısa

88 şoylar-ise//şoylar-ısa

89 Almanya nüşasında daĳ, İZ_13290'da tāk. ş tāk: İhtiyaç. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, tāk maddesi: Gerçi anın armağana tākı (طاق) yok//Raygān baḥşayışı in'amı çok (K.Ü. XV.)

90 nağz: (نغز) (f.s) güzel, iyi, göze hoş görünen. şî'r-i nağz: güzel, hoş şîir.

91 bennemek: benzemek, beñne//benne: Beniz, yüz: Bennesi sapsarı kesildi. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, cilt: 2, Ankara 1965.

- (12) Nağmeler öğredegim bülbüllere
 Dāsītān olsun düşsün güllere
 (13) Bir nefes uram ki görsünler ferin
 Cümle maḥlūkāt kılsun āferin
 (14) Nazm ideyim söz yüzünden bir kelām
 Kim teḥassūr ide külli ḥāş u ‘ām
 (15) Ḥazret-i Aḥmed sözidür didüğim
 Ol tūtünün şekkeridür⁹² yidüğim
 (16) Sihr-i efsün-ile kılam bir ḥiṭāb
 Kim cevābına sevine müstetāb

[2a]

- (1) Sazumı⁹³ bir perdeden cūs⁹⁴ ideyim
 Söz-ile bülbülü ser-ḥōş ideyim
 (2) Yanaram derd-ile çün kim ‘ūd-vār
 Kılarım biñ nāle vü efgān-zār
 (3) Oda yanmayınca ‘ūd olmaz ‘aziz
 Boyını maḥbūl ider ehl-i temiz
 (4) Nāy yanar nāle-i feryād ider
 Yandığı-çün derd-i ḥālın yād ider

....

Bosna Nüshası:

B (Bosna Nüshası), M (Macaristan Nüshası)

Gazi Hüsrev Kütüphanesi Yazmaları 250 numarada kayıtlı bu eser 255x175 mm boyutlarında ve 243 varaktır. Nüshanın CD numarası olarak 160 kaydı yer almaktadır. Feraḥ-nāme istinsah tarihi h.964/m. 1556-1557, Edirne kaydı eserin kütüphane kayıtlarında ve eser iç kapağında yer almaktadır. Bu nüshanın Edirne'den Bosna'ya nakledildiği anlaşılmaktadır. Kütüphane kaydında eserin istinsah tarihi 1557olarak yer almaktadır. Harekeli nesih hattı ile yazılı ve her bir sayfada 11 satır yer almaktadır. Bu nüshada, kimi yerde beyit atlaması mevcutken kimi yerde de diğer nüshalarda olmayan beyitler bulunmaktadır.

⁹² Almanya nüshasında “şekkeridür” şeklinde imlâ edilmiş, şın harfinin noktaları konulması unutulması sonucu böyle yazıldığı kanaatindeyim.

⁹³ İzzet Koyunoğlu 13290'da “sözümü”:

⁹⁴ Almanya nüshasında “cūs” şeklinde yazılıdır. İzzet Koyunoğlu 13290'da ḥōş/cūs: . İzzet Koyunoğlu 13290'da ḥōş şeklinde imlâ edilmiş, ancak “ḥōş” şeklinde imlâ edilmelidir, (ح) harfi (ح) şeklinde olmalıdır.

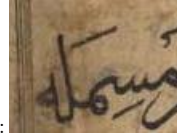
[1b] Hezâ Kitâb-ı Ferahnâme⁹⁵ Hezâ Kitâb-u Ferahnâme İbn-i Hâṭib

(1) Dî⁹⁶ ki Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm
Küllî bünyâduñ binâsıdur kadîm
(2) Her binânuñ evvelinde besmele
Zîkr olunmayâ irişmez mismile⁹⁷

⁹⁵ **Hezâ Kitâb-ı Ferahnâme**, bu ifade Bosna nüshasında yazılı, Macaristan nüshasında Hezâ Kitâb-u Ferahnâme İbn-i Hâṭib ifadesi yer almaktadır. B'de **Hezâ Kitâb-ı Ferahnâme**, M'de "**Hezâ Kitâb-ı Ferahnâme**" yok., M'de **Hezâ Kitâb-u Ferahnâme İbn-i Hâṭib**. § Raşid Efendi nüshasında ilk 87 beyit yer almamaktadır. Raşid Efendi nüshası "Der Na't-ı Seyyidü'l-Mürselîn ve Hâtemi'n-Nebiyyîn" kısmından başlamaktadır. § Ferahnâme eseri, baştan sona kadar "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" (Bahr-i remeli müseddes) vezniyle, mesnevî tarzında yazılmıştır, yalnız bir yerde (97. hikayenin sonu) "Mef'ûlü/fâ'ilâtü/mefâ'ilü/fâ'ilün" vezninde ve gazel tarzında kâfiyelenmiş bir başka şiir görülmektedir. Hatiboğlu, mukaddimede, memduhunu zikir ve ona dua etiketten sonra, "Çün kulun bu dâsitâni söyledi/Altı bin beyt şekeristân eyledi." diyerek eserin beyitleri sayısını veriyor. Bu takribî bir rakamdır, tam sayı biraz daha fazla olmalıdır. J. Németh, Budapeşte (Macaristan) nüshasını 13110 mısra olarak tespit etmiştir (M. Esad Coşan, Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri, Server İletişim Yay., İstanbul 2008, s. 99.). Hatice Şahin ise Raşid Efendi nüshasını, 5828 beyit olarak tespit etmiştir (Hatice Şahin, Hatiboğlu Ferahnâme, Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları, Bursa 2020, s. 588.).

⁹⁶ di: demek, söylemek. de, söyle.

⁹⁷ mismil: Derleme Sözlüğü (Türkiye Ağzları Sözlüğü): [mismil -1] Temiz, derli toplu. -Rize, -Erzurum çevresi, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977, cilt: 9, L-R (la - rüzgârlık) [mismil -2] Eti yenilebilen, murdar olmayan (hayvan için). -Kastamonu Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977, cilt: 9 L-R (la - rüzgârlık) mismil 1. [-> mismil (III) -1] Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977 cilt: 9 L-R (la - rüzgârlık) mismil 2. [-> mismil (III) -2] Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977 cilt: 9 L-R (la - rüzgârlık) mismil 1. (hayvan için) Eti yenilebilir, murdar olmayan. 2. Doğru dürüst, olması gerektiği gibi olan Adana, Osmaniyeye Adana ve Osmaniyeli Ağzları Faruk Yıldırım Ankara, Türk Dil Kurumu, 2006 2 cilt. § mismil: mismel: Adam akıllı tam yapılan iş. § Etimoloji Sözlüğü: mismil 'bıçakla kesilmiş, boğazlanmış, eti yenilebilen, murdar olmayan (hayvan)' < mismil < bismil < Far bismil 'kesilmiş, boğazlanmış (hayvan)' (< Ar bismillâh). -Hayvan keserken besmele çekildiği için bismil (> mismil > mismil) 'bıçakla kesilmiş (hayvan)' anlamını almıştır. Türkçe mismil biçimi benzeşme (assimilation) sonunda ortaya çıkmıştır. undefined Brockelmann: ZDMG 73: 27.

§ Macaristan nüshasında "mismil". Metinde mismele şeklinde yazılmakta:

§ mismil: mismil (musmul, bismil); Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, mismil maddesi: 1. Temiz, pak, tahir. 2. Ağır, gevşek. (Tarama Sözlüğü) mismil (مسمِل) : Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü): 1. uysal 2. iyi: çocuğum mismil. 3. mismil, kendi kabuğuna çekilmiş, el içine karışmayan (kimse). 4. temiz iş yapan kimse. mismil (II) 1. büsbütün, tümüyle. 2. mismil: Adamakıllı, tam, eksiksiz (yapılan iş için). mismil: düzgün, düzenli.

§ mismil//mismil//mismele: Bu kelime Bosna nüshasında "mismele" şeklinde hareketlenmesi bir önceki mısranın sonunda yer alan "besmele" kelimesine ses uyumu olması için yazıldığı anlaşılmaktadır.

(3) Zıkr idimdi tevfiği yoldāş idin
 Tevfik ehlin özüñe⁹⁸ kıldāş idin
 (4) Her ki tevfiğ ehline yoldāş ola
 Söz yüzinde fikrine kıldāş ola
 (5) Söz taḥkik⁹⁹ ola ne söylerise
 Ma'niyā kaşd ide ne şoylarise
 (6) Çünkü tevfiğ¹⁰⁰ oldı bu yolda işüm
 Sözi bünyād eylemek baḥşāyişüm
 (7) Söz ağacından alayım bir budāk
 Kim söz ehli dutmayalar aña tāk
 (8) Şafḥa' -i sözde çü bir naḳş eydim
 Her sözüñ nağzın¹⁰¹ aña baḥş eydim
[2a]

(1) Gülistānından anuñ bir gül üzem¹⁰²
 Cevheriler düri¹⁰³ şekerler üzem¹⁰⁴
 (2) Nağmeler ögredeyin bülbüllere
 Dāsitān olsun diyü ben dillere
 (3) Bir nefes uram ki görsünler zemİN
 Cümle maḥlūkāta kılsın aferİN
 (4) Nazm ideyim söz yüzinden bir kelām
 Kim teḥassür ide külli ḥāş u 'ām
 (5) Ḥazret-i Aḥmed sözidür didügüm
 Ol tūtinüñ şekeridür yidügüm
 (6) Sıhr (ü) efsün-ile kılam bir ḥiṭāb
 Kim cevābında sevine müsteṭāb

§ Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, mısıl maddesi: Haps içinde kalmayayım deyü aç/ Mısmıl u mürdar yedim bir iki kaç (Yunus, XIII-XIV). Bir tona kan bulaşıcak yumayınca mısıl (مسمیل) olmaz/Gönül pası yunmayınca namaz reva olmayıser (Yunus, XIII-XIV. 328). Ederler bana haram ben uğruluk değİlim/Çunki aslım mısıldır (میسیلر) ne var imiş kirişte (Yunus, XIII-XIV. 86.). Ve illā nakdin ilte nefsi-mekrār/Gire mısıl (مسمیل) cihāna çıka mürdar. § Et-tahiri (Ar.): Mısıl (مسمیل) ve pāk ve an nesne (Terceman. XV. 444)

⁹⁸ özge: Başka: "Güzel sever diye isnat ederler / Benim Hak'tan özge sevdiğim mi var?" - Karacaoğlan

⁹⁹ Bosna nüshasında "taḥkiv" şeklinde sonunu vav ile yazmış, "taḥkik" olması gerektiğini düşünüyorum.

¹⁰⁰ Metinde tevfiğ şeklinde sonunu vav ile yazmış, tevfiğ olması gerektiğini düşünüyorum, Macaristan nüshasında tevfiğ. tevfiğ: Uygun düşünme. * Uydurma. Muvafik kılma. * Cenab-ı Hakkin kuluna yardım etmesi.

¹⁰¹ nağz: (نغز) (f.s) güzel, iyi, göze hoş görünen. şî'r-i nağz: güzel, hoş şiir.

¹⁰² Macaristan nüshasında: [1b] (10) Gülistānından sözüñ bir gül üzem/Cevher-ile düri silkine dizem

üzmek: 1. Koparmak, kırmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak. 2. Yüzmek (Tarama Sözlüğü). § üzmek: 1. Koparmak, ayırmak. 2. üzmek: Kopacak duruma getirmek. (Derleme Sözlüğü). üzmek: koparmak. § üzmek: Derip koparıp sunmak. Özenle bir araya getirip sunmak.

¹⁰³ dürr: inci

¹⁰⁴ Macaristan nüshasında: [1b] Cevher-ile düri silkine dizem

- (7) Sazumı¹⁰⁵ bir perdeden hōş ideyim
Sözine bülbülü¹⁰⁶ ser-hōş ideyim
(8) Yanaram derd-ile çünküm 'ūd-vār¹⁰⁷
Kıluram biñ¹⁰⁸ nāle-i efgān-zār
(9) Oda yanmayınca 'ūd olmaz 'aziz
Boyımı¹⁰⁹ maqbūl ider vü ehl-i temiz
(10) Nāy¹¹⁰ yanar nāle-i feryād ider
Yandıġı-çun derd-i hālın yād ider
(11) Şem' oda yaħar¹¹¹ özin şeydā olur
Yandıġı-çun aña nūr peydā olur
[2b]

- (1) 'Işk odına çün ki ben pervāneyem
Şan'atum yanmaġ durur pes¹¹² yanayam
(2) Ehl-i derdüñ nālesi sūz-nāk olur
İşidenler āhını ġam-nāk olur
(3) Derde yoldāş ol ki sūz-nāk olasın
Derdümend olurısañ pāk olasın
(4) Ehl-i derd olan naşibidür 'ilāc
Derdi olmasa 'ilāc ne ihtiyāc
(5) Beni işbu sözde ta'yib itmeñüz
Kendin öġmiş deyü terġib itmeñüz
(6) Ben degülem öġdüġüm söz ögerem
Söz yüzinden umaram ma'nì görem
(7) Zire kim söz-iledür¹¹³ insān 'aziz

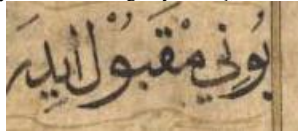

¹⁰⁵ sazumi:

¹⁰⁶ Bosna nüshasında "bülbül" kelimesi Farsça bülbül kelimesine benzer olarak "bolbol" şeklinde harekelenmiş, bugün Özbek lehçesinde de "bolbol" şeklinde telafuz edilmektedir.

¹⁰⁷ 'ūd-vār//ud-vār

¹⁰⁸ Bosna nüshasında kef harfinin iç yazısı yazılmayarak lam harfi gibi yazılmış, kelime biñ olmalı.

¹⁰⁹ Bosna nüshasında "buni" şeklinde imlâ edilmiş:

¹¹⁰ nāy: Ney. Kamış düdük. Kamıştan yapılan damaksız düdük. * Kamış kalem. * Mc: Kâmil insan. * Farsçada : Yokluk.

¹¹¹ yaħar: yakar.

¹¹² pes: Çok. pes: f. Arka, art, geri. * Öyle ise, imdi...

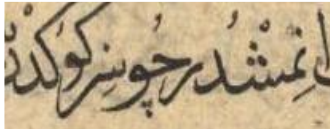
¹¹³ söz-iledür//söziyledür

Söz-ile¹¹⁴ olur kamu nesne temiz
 (8) Her fazilet söz-ile olur 'ayān
 Gizlü ma'nî söz-ile olur beyān
 (9) Söz-ile birler kişi Allāh'ını
 'Arz ider Allāh'ma hem āhını
 (10) Söz bir ulu 'aṭādūr bi-gümān
 Farq olındı söz-ile küfr ü imān
 (11) Dünyede Ādem mükerrerrem olduğı
 Söz-iledür külli hürmet bulduğı

[3a]

(1) Nuṭkı olmasa niderler ādemi
 Ḥamduli'llāh bize virdi bu demi
 (2) Raḥmet inmişdür çü söz¹¹⁵ gökden yire
 Lāyık olmaz raḥmete her kim yere¹¹⁶
 (3) Söz yüceldür kamu ulular adın
 Söz dirildür külli ölüler¹¹⁷ adın
¹¹⁸(4) Söylemekdür ādemüñ her zineti
 Kamu ḥayvān ortasında 'izzeti
 (5) Külli maḥlūkuñ 'azizisin iy yār¹¹⁹
 Bir netice kılgıl imdi āşikār
 (6) Kim begensin ehl-i dāniş ol işi
 'İzzetüñe lāyık it her cünbüşi
 (7) Ḥālīka şükr id imdi ko sözi
 Kim kamu ḥalḫdan 'aziz itdi bizi
 (8) Şākir olanlar naşibidür āevāb
 Ber-hemîn vallāhu a'lem bi'ş-şevāb
 (9) **Fî Beyānü't-tevhîd**¹²⁰
 (10) Zîhn ider misin ki vardur bir gani

¹¹⁴ söz-ile//söziyle

¹¹⁵ Bosna nüshasında "söz" olarak hareketlenmiş:

¹¹⁶ Bosna nüshasında "yere" olarak hareketlenmiş.

¹¹⁷ ölüler//ulular

¹¹⁸ Burada İZ_13290'da "[[Za/2b] (2) Söz-iledür dünyede dirlik kamu/Āḥiret söz-ile ma'mür iy 'amu" beyti yer almaktadır, bu kısım

¹¹⁹ Vezne bağılı olarak iy yār// ĩ yār

¹²⁰ İZ_13290'da "Der Beyān-ı Fî't-tevhîd"

Ẓıkr ideler cümle mağlûkât anı
 (11) Vağş u tayr u ins ü cinn ü her vücüd
 Bildiler¹²¹ hep küllisi andan vücüd

....

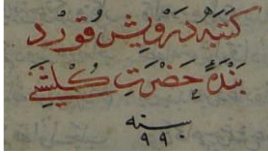
Kayseri Râşid Efendi 1074 Numaralı Nüşa:

Hatiboğlu Muhammed'in Ferah-nâme eserinin bir başka nüshası ise Kayseri Râşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu nüshayla ilgili kütüphane kaydında, Râşid Efendi 1074 demirbaş numaralı Ferah-nâme eseri olduğu, yazar adının "Hatib-zâde Mehmed b. İbrâhîm Kastamonî (öl. 901/1495)" olduğu, eserin telif tarihi olarak h. 829/m. 1425, istinsah tarihi h. 990/m. 1582, kitap ölçülerinin 200x140-140x80 mm olduğu, 180 varak (yaprak) ve her sayfada 17 satır çift sütun halinde yazılı olduğu bilgileri eserden derlenerek yazılmıştır.¹²² Eseri incelediğimizde bu bilgileri teyit ettik. Bu nüsha pek çok yerde harekesiz olmasının yanında okuma kolaylığı sağlayacak ölçüde hareketli yazılmıştır. Nüşa bütünüyle hareketli yazılmamıştır. Kütüphanede gerekli işlemler takip edildiği takdirde yazmayı görmek ve renkli görüntüsünü ilgili şekillerde almak mümkündür. Biz de çalışmamız öncesinde kütüphanede yazmayı inceleyerek renkli görüntülerini aldık. Nüşanın iç kapağında Râşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi mührü ve 1923 Maarif Vekâleti kayseri Umumî Ktp. mührü, kayıt no 1074, tasnif no 297.3 ifadeleri yer almaktadır. Yine iç karton kapakta, 4 numaralı görüntüde, kuşun kalemle ve Osmanlı alfabesiyle "Ferah-nâme, Hatib-oğlu" yazısı yer almaktadır. Hemen devamında yırtılmış olarak vakıf edenin adı yer almaktadır. Yırılma ve yıpranmanın yanında aldığım görüntüde bu kısımda netlik bozulduğu için tam okumak mümkün olmadı. 1b kısmında ise vakfedenin mührü yer almaktadır.¹²³

¹²¹ Bosna nüshasında "bildiler":

¹²² Râşid Efendi 1074 numaralı nüshasının 180b varağının son satırında "Ketebe derviş kurd//bende-i gülşen-i hazret-i gülşeni//sene 990" yazılıdır. Hatice Şahin'in, "Hatice Şahin, Hatiboğlu Ferah-nâme, Bursa Türk Ocağı Yay., Bursa 2020." çalışmasında s. 588'de bu tarihi 995 olarak transkrip ettiği görülmektedir. Ancak tarihi h. 990 olarak

okumanın daha doğru olduğu kanaatindeyim:

¹²³ Bu nüsha üzerinde, Ankara Milli Kütüphane'de bulunan mikrofilm arşivi A-2652 numaralı 1961 yılında alan görüntülerden hareketle Hatice Şahin tarafından Gürer Gürsevin danışmanlığında 1993 yılında doktora tezi hazırlanmıştır. Hatice Şahin, Hatiboğlu Ferah-nâme (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizimi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Malatya 1993. Bu çalışma daha sonra

RE_1074**[1b]**(1)¹²⁴ **Der Na‘t-ı Seyyidi’l-mürselin¹²⁵ ve Hâtemi’n-Nebiyin**

(2) Bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥim

(3) Ḥaḳ Te‘âlâ ḥazretinden şubḥ u şâm

Muştafâ’nuñ rûḥına yüz biñ selâm

(4) Ki oldurur âḥir-zamân peygamberi

Cümleñüñ hep enbiyânuñ serveri

(5) Rehber-i ehl-i tariḳat tâcıdır

Yir gök ehl-i anuñ muḥtâcıdır

(6) Şâhibü’ş-şer‘-i güzîn-i enbiyâ

Menba‘u’l-fazl-ı refiku’l-aşfiyâ

(7) Kâmilü’l-‘aḳlü’ş-şafâ rûḥu’l-emîn

Mazhar-ı dîn raḥmeten li’l-‘âlemin

(8) Şâh-ı kevneyn mecma‘-ı¹²⁶ luṭf u vefâ

Maḥzen-i esrâr-ı ḥaḳ şıdḳ (u) şafâ

(9) Fahr-i ‘âlem dü cihânda ser-güzîn

‘Âşileredür şefi‘ü’l-müznibin

(10) Mesned-i ümmet günâha dest-i in¹²⁷Bunda sulṭân anda ḥöd¹²⁸ şâh-ı emîn

(11) ‘Işḳına olmuşdurur pes dü cihân

Ne vâ-r-ısa âşikâre vü nihân

(12) Çünkü *levlâk* âyeti oldu kuvâ¹²⁹

Kâyim oldu anuñ-ıla arz semâ

(13) Tâc u devlet başına kondı müdâm

Dü cihânda buldı bâḳi müstedâm

(14) Çünkü oldurur raḥmet-i Ḥaḳ mâyesi

Oldı ‘âşi ümmetüñ ser-mâyesi

Hatice Şahin tarafından "Hatiboğlu Ferah-nâme" adıyla Bursa Türk Ocağı şubesi yayınları arasında 2020 yılında yayımlandı. Hatice Şahin, Hatiboğlu Ferah-nâme, Bursa Türk Ocağı Yay., Bursa 2020. Bu değerli çalışmaya ulaşmamızı sağlayan Bursa Türk Ocakları şubesine ve Prof. Dr. Hatice Şahin hocama teşekkürlerimi sunuyorum. Hatice Şahin, çalışmasında Râşid Efendi 1074 numaralı nüshanın Milli Kütüphanede yer alan mikrofilmini esas alarak Macaristan nüshasından ve İzzet Koyunoğlu 13290 numaralı nüshadan ilk 87 beyti tamamlayarak ana metni kurgulamaktadır. Hatice Şahin, ana metinde Kayseri nüshasını esas almış, İzzet Koyunoğlu 13290 nüshası ikinci önemde ve Macaristan nüshasına da yer yer başvurmuştur.

¹²⁴ Burada sayfada yer alan her bir kısma bir numara verilme yöntemi uygulandı, beyit sayısı için ayrıca değerlendirilmelidir.

¹²⁵ RE_1074'de seyidi'l-mürselin yazılıdır, ancak Arapça kural gereği

¹²⁶ mecma': Toplanılacak yer. Kavuşulan yer.

¹²⁷ in: (إن) (f. s.) bu, in ü ân: bu, şü; teferruatla meşgul olma. 'in: (عين) (a. s. 'aynâ'nın c.) iri ve güzel gözlüler.

¹²⁸ ḥöd: (خود) (f. zm) kendi. * baş zirhi miğfer (isim olarak kullanıldığı zaman).

¹²⁹ kuvâ: (Kuvvet. C.) Güçler. Kuvvetler. * Hisler. Hasseler. Takatler. * Şeriatın birer hükmü.

(15) Dutmuşken bu cihāni küfr ü şirk
Boyamışken cānları tezvîr (û) çirk¹³⁰

(16) Kılıcımuñ ābı yudı kıldı pāk
Korhısından oldu kâfirler helāk

[2a]

(1) Tarafetü'l-‘ayn kâbe kavseyn menzili
Hažre-i ‘izzetde kurdı maħfili¹³¹

(2) Kurb-ı ev ednāy¹³² dutmuşdur maķām
Kıldı “sübhāne ‘l-lezi esrā”yı hām

(3) Kılıcaķ “‘aümme denā”yı ol kabûl
Kıldı Cebrā’il “ledünni”¹³³ diyü ol

(4) Na‘lini sertāc kıldı āsumān
Kamberi oldu melekler bi-gümān

(5) Gāh “yāsin” gāh “elemneşrah” hitāb
Gāh “tāhā” “ve’đ-duhā” buldı cevām

(6) Gāh aña “halk-ı ‘azim” didi hüdā
Kılmadı hiç kendiden anı cüdā

....

İzzet Koyunoğlu 13282 Numaralı Nüşa:

İzzet Koyunoğlu 13282 numaralı nüşada üç adet eser yer almaktadır, bu nüşa Ferah-nâme eserinin Koyunoğlu kütüphanesindeki ikinci nüşasıdır. İzzet Koyunoğlu 13282/0 numaralı nüşa Ferah-nâme adıyla kayıtlıdır. Eser, nesih hattı ile H. 1036’da istinsah edilmiş, her bir sayfada 19 satır, 29x19 karton kapaklı ve 91 varaktan oluşmaktadır. Daha sonrasında 13283/0 numarası ile Kıssa-i Veyse’Karānî adında 7 varaktan oluşan, h. 1036 istinsah tarihli her bir sayfada 19 satır nesih yazısıyla hazırlanmış eser yer almaktadır. Devamında 13284/0 numaralı kısımda ise Hikāye-i Mansur ve Ahval-i Cebrā’il eseri Niyâzi Mansur Kadim adıyla kayıtlıdır. Nesih hattı, her sayfada 19 satır, 29x19 ebatında 18 varaktan oluşmaktadır. En son olarak 13285/0 numarası ile Gāzavat-ı Ali (r.a) ve Hikāye-i Saad b. Ebî Vakkas adlı kısım yer almaktadır. Bu bölüm 12 varak ve her sayfada 19 satır olacak şekilde yazılmıştır. İzzet Koyunoğlu 13282 numaradaki nüşada her bir sayfada 19 satır olmasına rağmen her satırda yer alan beyit sayısı değişmektedir. İzzet Koyunoğlu 13282 numaralı nüşa, bu kısımdan sonra yer

¹³⁰ çirk: (Kuvvet. C.) Güçler. Kuvvetler. * Hisler. Hasseler. Takatler. * Şeriatın birer hükmü.

¹³¹ maħfil: (C.: Mahâfil) Toplanılacak yer. Toplantı ve görüşme yeri. * Büyük cāmilerde eskiden pâdişahlara veya müezzinlere ayrılmış olan etrāfi parmaklıklarla çevrilmiş yüksekçe yer.

¹³² kurb-ı ev ednā: sirac-ı kurb-i ev edna / sirāc-ı kurb-i ev ednā ifadeleriyle kaynaklarda çok sık kullanılan bir terkip içerisinde de kullanılır. Yakınlık ve hatta daha da yakınlık anlamında peygamberimizin yüce Allah’ın huzurunda yay ile kiriş arasında yakınlık kadar yaklaşımı ifade etmek için kullanılır.

¹³³ ledünni: Ledünn ilmine mensub ve müteallik. Ledünne dair ve ait. § ledünn: (İlm-i ledünn) Garib bir ilim ismidir.

Ona vakıf olan, mesturat ve hafāyayı, gizlilikleri münkeşif bir halde göreceği gibi, esrar-ı İlâhiyyeye de ittıla’ kesbeder. Bu ilm-i şerifin hocası ve sultanı Fahr-i Kâinat Aleyhi Ekmelettahiyât vessalāvât Efendimiz Hz. leridir.

yer atlamalar ve bazı kısımlarda eksiklikler barındırmasına rağmen son derece okunaklı harekeli bir nesih ile yazılmış ve dönemin ses özelliklerini göstermesi bakımından oldukça önemli bir nüshadır. İzzet Koyunoğlu 13282 nüsha incelendiğinde; sırtı bez, katon kapaklı ve hicri 1036 tarihinde 19 satır harekeli nesih hattıyla yazıldığı anlaşılmaktadır.

[1a]'da kütüphane mührü, eski yazıyla kütüphane kaydı ve eser hakkında bilgiler yer aldıktan sonra şu beyitler yer alır:

- [1a] (1) İlahî kullaruñ sensin penâhı
Nedeñlü itseler cürm ü günâhı
Ağardur rahmüñ dürr-i siyâhı
Bizi imân-ıla hatm it¹³⁴ ilâhî
(2) Kişinüñ rûh-ı cismi yir hevesde
Hemân bir bülbüle beñzer kafesde
Kaçan uçmağ diler âhîr nefesde
Bizi imân-ıla hatm it ilâhî
(3) Bizüm ma'būdumuz ancağ Hüdâdur
Nebimüz hağ Muhammed Muştafâdur
Bize imân kur'an şifâdur
Bizi imân-ıla hatm it ilâhî
(4) Hâbibünden umar Es'at¹³⁵ şefâ'at
Eger çi eylemişdür çok şinâ'at¹³⁶
Yoluña cân virüp öldüğü sâ'at
Bizi imân-ıla hatm it ilâhî

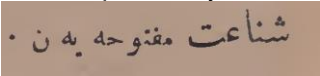
İzzet Koyunoğlu 13282 numaralı nüshada 1a'da yukarıdaki şiirden sonra şu beyit yer almaktadır:

Ne kadar cehd iderseñ bir murâda
Naşib olmaz muğadderden ziyâde

Bu beyitten sonra 1a'da imza atılmış, ardından şu beyitler yazılmıştır:

¹³⁴ it//ét: Metinde i/e meselesinde harekeye bağlı olarak i'li okumayı tercih ettik.

¹³⁵ İZ_13282'de "Es'at" kelimesinin altında "lağab-ı şâ'ir" ifadesi yazmaktadır.

¹³⁶ şinâ'at: kötülük, rezillik. § şinâ'at: Lehçe-i Osmânî, s. 1200, şinâ'at maddesi: meftühâ'yadan. meftüh: Açılmış, Fethedilmiş. * Ele geçirilmiş, zabtedilmiş. § şinâ'at: Kötülük, fenâlık,

Ey gōñül aç gözünü şahrāya bağ da 'ibret al
 Bu direksiz k̄ubbe-i bināya bağ da 'ibret al
 Pādişāh olsañ da derler er kişi niyyetine
 Var muşallide yatan mevtāya bağ da 'ibret al

Bu şiirin altında 'Ayşe Fāţıma ismi yazmaktadır.¹³⁷

[1b] başlangıcında Feraḥ-nāme'nin eksik başladığı anlaşılmaktadır. Hāza kitāb-ı Feraḥ-nāme ifadesinden sonra "rabbi yessir velā tu'assir rabbi temmim bi'l-ḥayr" duası yer alır. Besmeleden sonra silik bir kurşun kalem yazısıyla ilk beyit belli belirsiz yazılıdır¹³⁸. "Bu kitāb K̄ara müftüzādeleriñdür, ğaflet olunmaya" ibaresi siyah mürekkeple yazılıdır. 1b'de bu ifadelerden sonra belli belirsiz yazılar yer alır, en son sayfanın alt kısmında "Der Beyān-ı Fi't-tevhid" kısmının eksik olarak başladığı görülmektedir. Buna göre numaralandırarak olursak 1b'de üç beyit yer alır:

[1b] ... (1) Kimden oldı bunca bu seyr-i sükūt

Bî-karār u sağf u mu'allā bi-sütün

(2) K̄andan irişdi bulara bu naşib

Fikir ider misin buña kimdür ğalib

(3) Niredendür 'ālemüñ zeyni iy yār

Kimden oldı ādemüñ ḥüsni āşikār

[2a] (1) Kimdür iden nev-bahārı bā-şafā

Kim kıılır bād-ı ḥazāni bi-vefā

(1_2) K̄andan oldı bu şabā 'isi¹³⁹ nefes

Kimden olmışdur bu ḥazrā dest-i res

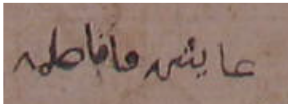
(2) Gül-i ra'nā yāsemîn-i sim-ber

Kim kıılır rüşen buları ḥüb-ter

(3) 'Ālemüñ düzgünün ādem terkibin

Kim düzetmişdür bularuñ tertibin

(3_2) Leyl-i zulmetden nehār-ı nūreden¹⁴⁰

¹³⁷ İZ_13282'de : 'Ayşe Fāţıma. Bu ifadenin hemen altında ise Koyunoğlu Şehir ve Müze Kitaplığı, Konya 1913 mührü yer almaktadır.

¹³⁸ İlk beyit İZ_13282'de kurşun kalem ile belli belirsiz yazılıdır: "Di ki Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥim//Küllü bünyāduñ bināsıdır qādım"

¹³⁹ 'isi//'isā

¹⁴⁰ İZ_13282'de nūreden kelimesi elifsiz ve birleşik yazılmış.

- Kim kılupdur bunları iy sim-ten¹⁴¹
 (4) Hâliķu'l-ħalkı kerim ü lemyezel
 Ğâfir ü ğaffâr u ħayy ü lâ yezel
 (5)¹⁴² Râfi' u ħuddûs u fettâh u 'alim
 Bâ'îâ ü vehhâb ü tevvâb ü ħalim
 (5_2)¹⁴³ Emr anuñ ni'met anuñ fursat anuñ
 Fazl anuñ ħikmet anuñ ruĥşat anuñ
 (6) 'İlm anuñ ħaşlet anuñ 'izzet anuñ
 Hüküm anuñ 'uzlet anuñ ħudret anuñ
 (6_2) Kaṭre-i murdâr şudan şüret düzer
 Ten yaradur mesken-i siret düzer
 (7) Cân virür imân u 'aql in 'âm ider
 Fehm-i idrâk-i gönüli 'âmm¹⁴⁴ ider
 (8) İns ü cinnüñ râzıķı¹⁴⁵ rezzâķ durur¹⁴⁶
 Hâliķ u arz u semâ ħallâķdur¹⁴⁷
 (9) Raĥmeti fazlı bi-ħadd u bi-ķiyâs
 Ni'metiyle diriler¹⁴⁸ cinn ü inâs¹⁴⁹
 (10) ...

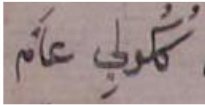
SONUÇ

Bir eserin nüshalarının çokluğu esere duyulan ilgiyi ve etki alanını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca, elde edilen yeni nüshalar dönemlerine göre değerlendirilmekle zaman içerisindeki dil değişimini de görme ve inceleme imkanı sunmaktadır. Bu bakımdan dönem çalışmalarında, özellikle eser temelli çalışmalarda nüsha tespitleri, yeni nüshalara ulaşmak yapılacak dil incelemelerinin seyrini belirleyebilmektedir. Bu sebeple çalışmamızda,

¹⁴¹ İZ_13282'te burada beyitler arasında atlama ve eksiklik vardır. İZ_13290'da "Leyl-i zulmetden nehâr-ı nüreden" mısrasından sonra "Duzah-ı zehri cinân-ı hüreden//(8) Kim kılupdur bunları iy şehr-i yâr//Kimüñ işidür bu ħüküm-i resm-ü kâr" mısraları yer almaktadır.

¹⁴² İZ_13282'de, İZ_13290'da yer alan "(10) Mun'im u muĥtâr settâr u muĥim// 'Alim ü rezzâķ u raĥmânu'r-raĥim" beyti eksiktir.

¹⁴³ İZ_13282'de [2a]'da satırda bir beyit yerine iki beyit olan kısımlar bulunmaktadır, bunları satırdaki ikinci beyit olarak numaralandırarak belirttik.

¹⁴⁴ İZ_13282'de:

¹⁴⁵ İZ_13290'da râzıķı şeklinde harekelendirilmiş. İZ_13282'de râzıķı

¹⁴⁶ rezzâķıdur; İZ_13290'da rezzâķdur. İZ_13282'de rezzâķ durur

¹⁴⁷ ħallâķıdur; İZ_13290'da ħallâķdur. İZ_13282'de ħallâķdur

¹⁴⁸ İZ_13290'da "dirilür cinn ü nâs"

¹⁴⁹ İZ_13282'de inâs. § inâs: (Ünsâ. C.) Kadınlar, kızlar.

Hatibođlu Muhammed'in Ferahnâme eseri üzerinde yapılan çalışmalarda yer almayan, karşılaştırmalı incelemesine yer verilmeyen Bosna nüşasının değerlendirilmesine yer verilmiştir. Özellikle, Ferahnâme eserinin diğer belli başlı nüşaları ile karşılaştırılmasına imkan verecek örnekler çalışmamızın metin kurgusunu oluşturmaktadır. Metin eviri yazımında birbirine yakın olacak kelimeler, farklı okumalara mahal verecek kelimeler, metindeki asıl vermemiz gereken anlam karşılaştırmalı olarak dipnotta yer almıştır. Bir kelimenin okunması esnasında sözlük taramalarında birbirine yakın olacak kelimelerin taramada harf değişimlerinin sebep olacağı anlam farklılıkları da kıyaslanmaktadır. Metinde yanlış istinsah edildiği düşünölen ifadeler dipnotta izah edilmiştir. Özellikle sözlüklerde Latin alfabesiyle yazılışında birbirine karıştırılacağı düşünölen sözcüklerin anlamlandırılmaları yapılarak metne konu olan esas sözcüğe açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Metinde metin tamiri yöntemiyle nüsha farkları arasındaki düzenleme gerçekleştirilmiştir. Metinde : font değişikliği sebebiyle š ve ś işaretleri kullanılmıştır, özel fontla gösterilen karakterler alfabemizdeki yazı karakterleri sırasında kabul edilmiştir.

Ferahnâme, Hatiboğlu'nun en büyük eseri olarak bilinmektedir. Hatiboğlu'nun hayatı ilgili bilgilere bu eser sayesinde ulaşılmıştır. Eser, 829 (1426) yılında tamamlanmıştır. Ferahnâme, Darır'in *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* tercümesinden faydalanılarak kaleme alınmış bir hadis tercümesidir. Bu bakımdan Ferahnâme'de hadis tercümelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı hikâyelere, dinî ve ahlâkî öğütlerle yer verirken namaz, oruç, hac, niyet, ihlas, cömertlik gibi konuları işleyerek hadislerle İslâm dininin esaslarını öğretmeyi amaç edinen nazma yer verilmiştir. Eser, 6091 beyitlik didaktik bir mesnevi şeklinde yazılmıştır. Bütün eser *fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün* vezniyle, mesnevî tarzında yazılmıştır, sadece bir yerinde *Mef'ûlü/fâ'îlâtü/mefâ'îlü/fâ'îlün* vezninde ve gazel tarzında kafiyelenmiş bir şiir görölmektedir. Müellifin ismi eserin 100'den fazla yerinde bazen "*Hatiboğlu*", bazen de "*İbni Hatib*" olarak geçmektedir. Hatiboğlu, yedi yılda tamamladığı ve II. Murad'a sunduğu *Ferahnâme*'yi yalnızca sunuş ve methiye kısımlarını değerştirerek bir yıl sonra 830 (1427), Karamanoğlu İbrahim Bey'e (1423-1464) sunmuştur. Yine aynı eseri 838 (1434) yılında, bu defa da İsfendiyar b. Bayezid'e (1385-1440) sunmuştur.

İncelemesini yaptığımız önemli dil yadigarlarımızdan olan Ferahnâme eseri, devrin dil yapısını, kelime hazinesini, anlam dünyasını ve düşünce yapısını en güzel şekilde bizlere sunmaktadır. Çalışmamızın temel konusu, Hatiboğlu Muhammed'in Ferahnâme eserinin değerlendirmesi ve Bosna nüşasının incelenmesi üzerinedir. Bu sebeple bilinen belli başlı nüşalarının ayrıntılı künye bilgileriyle metin örnekleri sunulurken karşılaştırmalı değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bosna nüşası, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Yazmaları 250 numarada kayıtlı olup 255x175 mm boyutlarında ve 243 varaktır. Nüşanın CD numarası olarak 160 kaydı yer almaktadır. Ferağ-nâme istinsah tarihi h.964/m. 1556-1557,

Edirne kaydı eserin kütüphane kayıtlarında ve eser iç kapağında yer almaktadır. Bu nüshanın Edirne'den Bosna'ya nakledildiği anlaşılmaktadır. Kütüphane kaydında eserin istinsah tarihi 1557 olarak yazılıdır. Harekeli nesih hattı ile istinsah edilmiş ve her bir sayfada 11 satır yer almaktadır. Bu nüshada, kimi yerde beyit atlaması mevcutken kimi yerde de diğer nüshalarda olmayan beyitler bulunmaktadır. Diğer nüshalarda olmayan beyitleri göstermesi oldukça mühimdir. Bu bakımdan Bosna nüshasının üzerinde önemle durulmalı ve daha derinlemesine çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Bahrü'l-hakayık, vr. 57a.

COŞAN, M. Esad, Bahrü'l-Hakâ'ik, Hatiboğlu Muhammed, (Yayına Hazırlayan: Dr. İsmail Taş-Dr. Necdet Yılmaz), Transkripsiyonlu Tam Metin, Server Yayınları, İstanbul 2019.

COŞAN, M. Esad, Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri, Server İletişim Yayınları, İstanbul 2011

COŞAN, M. Esad, Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri, Server İletişim Yayınları, İstanbul 2008 (1. Baskı)

DEMİR ÖZTÜRK, Nuray, "Beylikler Dönemi Tıp Metinlerinde Yapılan Türkçeleştirme ve Terim Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme", Gazi Türkiyat, 31: 37-52, Ankara 2022.

DEMİR ÖZTÜRK, Nuray, Anadolu Türkçesinin Yazı Dili Olmasında Tercüme Tıp Metinlerinin Önemi, Yunus Emre-Mehmet Akif Armağanı Türk Dili Araştırmaları-I, Akçağ Yayınları, Ankara 2021

DEMİR ÖZTÜRK, Nuray, Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerinin Telif Sebepleri, İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review. Advanced online publication.

<https://doi.org/10.26650/iuitd.2021.995692>, İstanbul 2021, s. 1-17.

Derleme Sözlüğü (Türkiye Ağızları Sözlüğü): Rize, -Erzurum çevresi, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977, cilt: 9, L-R (la - rüzgârlık)

ERTAYLAN, İsmail H, Hatiboğlu, Bahrü'l-hakayık, İstanbul 1960

Ferahnâme, İzzet Koyunoğlu Ktp., nr. 13290, vr. 169a

Ferahnâme, vr. 100b.

Ferahnâme, vr. 11a.

İNALCIK, Halil, II. Mahmud, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 31. Ankara 2020, s. 164-172.

Kastamonu Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977, cilt: 9 L-R (la - rüzgârlık)

KÖPRÜLÜ, Fuat, "İbn Hatib, Ferahnâme", TM, II (1928)

KÖPRÜLÜ, Fuat, "Kitabiyat Tenkid ve Tahlilleri, İbn Hatib ve Ferahnâmesi", Türkiyat Mecmuası, II, İstanbul 1926, s. 465-538.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, Türkiyat Mecmuası, II, 1926

Letâyifnâme, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3326, vr. 12b.

Letâyifnâme, vr. 70b.

Letâyifnâme, vr. 8a.

ÖZKAN, Mustafa, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Yay., İstanbul 2017

SEVİNÇLİ, Veysi, Hatiboğlu-Letâyifnâme I Giriş-İnceleme-Metin, II Sözlük, Töre Yay., İstanbul 2007.

SEVİNÇLİ, Veysi, Letâyifnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van 1996 (Doktora Tezi)

ŞAHİN, Hatice, Hatiboğlu Ferah-nâme (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizimi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Malatya 1993.

ŞAHİN, Hatice, Hatiboğlu- Ferahnâme, Bursa Türk Ocakları Yayınları, Bursa 2020.

TAŞ, İsmail, 15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008

TÜRK, Vahit, Hatiboğlu, Bahrû'l-Hakâyık, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2009.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977 cilt: 9 L-R (

V. D. Smirnov, Mecmûa-i Müntehebât-ı Âsâr-ı Osmâniye, St. Petersburg 1903

VURAL, Hanifi, Letayif-Name (giriş-transkripsiyonlu metin-gramatikal dizin), Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum 1999.

YEŞİLOĞLU, Banu, Hatiboğlu Muhammed'in Ferahnâme Adlı Eserinde Sıfatların Metinbilim ve Anlambilim Açısından İncelenmesi (Koyunoğlu Nüşası), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Karabük 2023.

YILDIRIM, Faruk, Osmaniye Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara 2006 (2 cilt.)

ZÜMRÜTLER, Hüsamettin, Hatiboğlu, Ferahname (transkribe metin), Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erciyes 1994.